

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal-ja haridusteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Eneli Philips

**LASTE KAASAMINE JA OSALUS OTSUSTUSPROTSESSIDES:
ERINEVATE LAPSE ÕIGUSTEGA TEGELEVATE INSTITUTSIOONIDE NING
NOORTEORGANISATSIOONIDE ESINDAJATE TÕLGENDUSED EESTI
PRAKTIKAST**

Bakalaureusetöö

Juhendajad: MSW Merle Linno
MA Andra Reinomägi

Juhendajate allkirjad: _____

Tartu 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Eneli Philips, 02.06.2013

ABSTRACT

Children's inclusion and participation in decision-making processes: interpretations of Estonian practises according to the representatives of different institutions working with children's rights and youth organisations. Eneli Philips (2013)

Children's rights to participate in decision-making processes concerning their well-being and interests are highly influenced by far-spread attitudes towards children and young people in the society. According to popular belief exemplified by sociologists (e.g. Qvortrup, 1991) it is customary to see children as passive members of society. A child is seen as „future adult“ instead of active agent „here and now“. However, sociologists argue that given approach leaves children marginalized and in the ongoing process of strengthening children's rights, there is a need for a new paradigm that appreciates children with their ongoing lives, desires and needs (Corsaro 2005: 7).

The aim of current bachelor's thesis is to describe expert's opinions about possibilities for children to participate in decision-making processes in Estonia. The method of the study is qualitative. The research has been carried out by two semi-structured focus group interviews with experts on current topic. The first interview included adult experts from three different institutions and in the following interview, four teenagers from the consultative assembly of Estonian Children's Ombudsman participated, all of whom also represented different youth organisations.

As a result of the analysis, the main conclusions are:

- Compared to adult experts, children were more critical towards ongoing popular belief about children, their citizenship and about different practices of children's participation in Estonia.
- While characterizing children's image and inclusion in decision-making in theory, adult experts viewed children as active subjects, however, while describing same issue in their own practises, contrary point came up- children were viewed as objects in the processes of inclusion.
- The notion of the word „*children's participation*“ came up rarely compared to the notion of „*children's inclusion*“, which indicates adult-centered approach rather than seeing the co-operation part of children's participation in decision-making.
- Better interinstitutional co-operation should be developed for enabling more efficient practices of children's inclusion and participation in decision-making processes.

Keywords: childhood sociology, children's rights, citizenship, inclusion, participation

SISUKORD

ABSTRACT	3
SISUKORD	4
SISSEJUHATUS	6
I PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE	8
1.1 Lapsepõlvesotsioloogilised käsitlused	8
1.2 Laste kodanikuõigused.....	10
1.2.1 Lapse õigusi puudutavad õigusaktid	12
1.2.2 Laste kaasamine ning osalus otsustusprotsessides	13
1.5 Probleemiseade, eesmärk ja uurimisküsimused.....	16
II PEATÜKK: METOODIKA	20
2.1 Metodoloogiline lähtekoht.....	20
2.2 Teoreetiline lähtekoht	20
2.3 Andmekogumismeetod	20
2.3 Valim	21
2.4 Andmeanalüüsi meetod.....	22
2.5 Uurimuse käik.....	22
2.7 Eetilised aspektid	24
III PEATÜKK: ANALÜÜS	25
3.1 Millised hoiakud valitsevad Eesti ühiskonnas laste suhtes?	25
3.1.1 Hoiakud laste suhtes.....	25
3.1.2 Laste kompetentsus	26
3.2 Mil moel kirjeldavad eksperdid laste kaasamise praktikaid Eestis?	28
3.2.1 Laste kaasamine erinevatel tasanditel	28
3.2.2 Laste sisuline versus formaalne kaasamine.....	31
3.2.3 Vastutus.....	32
3.2.4 Laste kaasamise olulisus	33
3.3 Millisena näevad eksperdid erinevate lapse õigustega tegelevate institutsioonide funktsiooni laste kaasamises?	34
3.3.1 Laste kaasamise edendamine erinevates organisatsioonides	34

3.3.2 Lasteombudsmani nõuandev kogu	36
3.3.3 Organisatsioonidevaheline koostöö.....	37
IV PEATÜKK: ARUTELU.....	39
4.1 Lastega seotud hoiakud.....	39
4.2 Laste kaasamise olemus eksperthinnangute põhjal	40
4.3 Lapsed subjektid vs objektid osalusprotsessis	42
4.4 Erinevate lapse õigustega tegelevate organisatsioonide roll laste kaasamise edendamisel	43
KOKKUVÕTE	45
KASUTATUD ALLIKAD	46
LISA 1: INTERVJU KAVA I	48
LISA 2: INTERVJU KAVA II.....	50

SISSEJUHATUS

Laste käsitlemine sotsioloogias on viimastel aastakümnetel suurel määral muutunud. Erialase kirjanduse põhjal (vt nt Qvortrup 1991, Corsaro 2005, James ja Prout 2005) võib väita, et lapsed ei ole enam pelgalt väikesed kaitsetud inimesed, kes elavad ja mängivad oma „lastemaailmas“ tundmata huvi ümbritseva vastu ning keda peab täiskasvanute maailma ees iga hinna eest kaitsma. Loomulikult vajavad lapsed hoolt ja kaitset, ent võib juhtuda, et liigne kaitse pärsib lapse arengut ning iseseisvat mõtlemist. Kaasaegse lapseõlvesotsioloogilise käsitluse järgi nähakse lapsi kui indiviide, kes osalevad aktiivselt oma sotsiaalses elus ning kes on teadlikud oma tunnetest ning soovidest (Mayall 2000).

Üha suureneva tähelepanuga inim- ning kodanikuõigustele on enam hakatud rõhutama laste autonoomiat ning osalemist perekonnas ja ühiskonnas aktiivse kodanikuna (Suvi 2011). Laste kaasamine otsustusprotsessidesse on sätestatud lapse õigusi käsitlevates õigusaktides, mille peamiseks aluseks on ÜRO lapse õiguste konventsioon (vt artikkel 12). Samas ei ole laste võimalused otsustusprotsessides osalemiseks alati kindlustatud. Eesti kuulus pikalt nende riikide hulka, millel puudus eraldiseisev institutsioon laste õiguste kaitsmiseks ning edendamiseks. 2011. aasta märtsist kannab Eestis lasteombudsmani töökohustusi õiguskantsler. Lasteombudsmani ülesanne on teostada järelvalvet lapse õiguste täitmise üle. Järelvalve kõrval on lasteombudsman nimetanud oma missiooniks laste kaasatuse toetamise (*Õiguskantsleri*..2013). Laste võimalused osaleda otsustusprotsessides on suuremad perekonna tasandil kui laiemalt ühiskonnas (Karu, Turk, Suvi, Biin 2012) ning seetõttu on laste osalus riiklikul tasandil oluline teema, mida arendada. Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida laste kaasamise praktikaid ekspertide vaatepunktist ning analüüsida erinevate lapse õigustega tegelevate organisatsioonide rolle laste osalusõiguse edendamisel.

Uuringu läbiviimiseks kasutasin kvalitatiivset meetodit ning andmekogumiseks viisin läbi kaks fookusgrupi intervjuud ekspertidega. Ekspertidena osalesid uuringus lapse õigustega tegelevate institutsioonide spetsialistid ning noorteorganisatsioonide esindajad lasteombudsmani nõuandva kogu liikmetena.

Töö koosneb neljast osast. Esimeses osas kirjeldan lühidalt erinevaid lapsepõlvesotsioloogilisi käsitlusi ning laste kaasamist otsustusprotsessides; toon välja uuringud, mis antud teemal varasemalt Eestis on läbi viidud ning tutvustan bakalaureusetöö probleemipüstitust, eesmärki ning uurimisküsimusi. Töö teine osa kirjeldab uurimuse metoodikat ning kolmas osa analüüsib empiirilisi andmeid. Neljas osa põhineb arutelul, kus toetudes teooriale ning analüüsile püüan tulemusi tõlgendada ning hinnata.

Bakalaureusetöö valmimisele kaasaaitamise eest soovin tänada uuringus osalenud eksperte Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakonnast, Sotsiaalministeeriumist, Lastekaitse Liidust ning lasteombudsmani nõuandva kogu noori. Lisaks soovin tänada suure abi eest juhendajaid Merle Linnot ning Andra Reinomäge.

I PEATÜKK: TEOREETILINE ÜLEVAADE

1.1 Lapsepõlvesotsioloogilised käsitlused

Lapse ja lapsepõlve temaatika on viimastel aastakümnetel tõusnud sotsioloogide ja sotsiaalteadlaste huviorbiiti, misjärel on lapsi hakatud uurima kui eraldiseisvat ühiskonnagruppi. Lapsepõlv, sarnaselt teistele sotsiaalsetele fenomenidele, on mitmete autorite sõnul sotsiaalselt konstrueeritud (vt nt Ariés 1973; Qvortrup 1991; James ja Prout 2005; Corsaro 2005), mis tähendab, et lapsepõlve ja lapse kontseptualiseerimine on kultuuriti varieeruv ning viimase sajandi jooksul suurel määral muutunud. Sellest lähtuvalt on ka lapse positsioon perekonnas ning ühiskonnas olnud erinev.

Ariés (1973: 31), kes uuris lapsepõlvekäsitlusi kunsti kaudu, on välja toonud, et keskajal suhtuti lastesse kui „väikestesse täiskasvanutesse“ ning lapsepõlve kui erilise eluetapi käsitlus puudus täielikult kuni 13. sajandini. Autor väidab, et ajastul, mil laste suremus oli suur, ei olnud inimeste jaoks kasulik oma järeltulijatesse liigselt kiinduda. Lastest hooliti, ent ei olnud tavaks uskuda, et iga laps on omaette indiviid. 16. sajandiks oli välja kujunenud laste hellitamise periood, mille käigus muutusid lapsed täiskasvanute (eelkõige nende emade ja lapsehoidjate) imetusobjektideks ning mis Ariési (1973) sõnul kirjeldab aega, mil ühiskonnas tekkis suurem huvi lapsepõlve ning laste vastu. Hellitava suhtumise kõrvale kerkis kiriku rolli arenedes ning moralistide sõnavõttudel teistsugune hoiak- lapsed vajavad kasvatust ning distsipliini selleks, et neid ette valmistada täiskasvanu eluks. (*ibid*)

Lapsepõlveuurijate (Qvortrup 1991; Corsaro 2005 jt) töödest tuleb esile kaks erinevat lapse ning lapsepõlve käsitlust. Corsaro (2005: 9-10) toob traditsioonilise lähenemisena välja sotsialiseerumise teooria, mille põhjal lapsed kohanevad ühiskonnaga, kus nad elavad. Seega ei ole laps osa ühiskonnast, vaid ta kujundatakse täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks ümbritsevate mõjude najal. Sotsialiseerumise puhul saab eristada erinevaid mudeleid (deterministlik, funktsionalistlik vs konstruktivistlik), mis vastavalt kirjeldavad last kui passivset või aktiivset õppijat. Deterministlikku lähenemist on Corsaro (2005) väitel kritiseeritud ennekõike seepärast, et see ei pööra tähelepanu lapse võimele tegutseda oma sotsiaalses elus. Qvortrup (1991)

kirjeldab samuti suhtumist lapsedesse kui projekti, mida on vaja kujundada vastava ühiskonna normide järgi hoides last samal ajal eemal laiemast avalikust elust. Põhjenduseks võib autori sõnul pidada ühelt poolt täiskasvanute soovi lapsi võimalikult palju kaitsta. Teisest küljest on välja toodud, et põhinedes funktsionalistlikule mudelile võib laste aktiivne osalus „täiskasvanute maailmas“ kujutada endas ohtu ühiskonnas kehtivate sotsiaalsete normide säilimisele (Qvortrup 1991; Corsaro 2005).

Valdav osa traditsioonilisest lapsepõlvesotsioloogilisest käsitlusest on seotud psühholoogilise diskursusega. Konstruktivistlikku lähenemist iseloomustab lähtumine Piaget' teooriast, mille kohaselt lapsi määratletakse kui „ebaküpsid, irratsionaalseid, mittekompetentseid, asotsiaalseid ning akultuurilisi“ isikuid (Mackay 1973 Prout and James 2005:61 kaudu), kellele vastandatakse täiskasvanuid iseloomustatuna vastupidiste omadussõnadega. Laste sõltuvust rõhutatav käsitlus võib põhjustada laste ühiskonnast väljaarvamist ning seetõttu ei toeta lapse isiku ja potentsiaali arengut (Ennew 1994: 125 Suvi 2011 kaudu).

James ja James (2004) leiavad, et lapsepõlv on sotsiaalselt ning kultuuriliselt konstrueeritud ning väidavad, et lapsepõlv on üks eluetappidest, mida iseloomustavad elementaarsed füüsilised ning arengulised mustrid, mis on kõigil lastel sarnased ning mida võib pidada kultuuriliselt universaalseks. James ja James (2004) käsitlus tugineb Woodhead'il (1996), kelle järgi bioloogiliste faktide mõistmine laste vajaduste tõlgendamisel varieerub kultuuriti. Woodhead (1996) eristab fundamentaalseid baasvajadusi nagu toit, vesi jm, mis on universaalsed ning sotsiaalselt konstrueeritud ehk kultuurispetsiifilisi vajadusi (viidatud James ja James 2004 kaudu). Sotsiaalselt konstrueeritud vajadused ei ole üksnes seotud lapsega, vaid samavõrra ka last ümbritseva ühiskonnaga. Täiskasvanud on lastega võrreldes kõrgemal positsioonil ning sellest lähtuvalt otsustavad nemad, millised on laste sotsiaalsed vajadused. Täiskasvanute arusaamad ei ühti aga tihti laste omadega (James ja James 2004). Psühholoogiline vaateviis on lapsi ning lapsepõlve uurides oluliseks taustinformatsiooniks, kuid mitte piisav selleks, et kirjeldada lapsi kui aktiivset ühiskonnagruppi. Corsaro (2005) sõnul kirjeldab sotsialiseerumise teooria lapsi liialt tulevikku vaatavalt, jättes tähelepanuta nende hetkelise tegevuse ühiskonna-liikmetena. Seetõttu on asjakohane vaadelda lapsi ja lapsepõlve läbi uute perspektiivide.

Corsaro (2005:18) toob laste aktiivse osaluse iseloomustamiseks välja tõlgendusliku taasloomise (*interpretative reproduction*-ingl k) mõiste, mis kirjeldab, kuidas lapsed loovad läbi uuenduslike ning loominguliste aspektide oma kultuuri. Autori väitel algab laste osalus sotsiaalse grupina kultuurilistes tegevustes juba sünnist. Lapsed seega kuuluvad koheselt ühe grupina ühiskonda, mitte ei integreerita sinna läbi täiskasvanupoolse õppe ning juhendamise. Sama mõtet on varemalt esitlenud ka Qvortrup (1991), kes lisas, et laste tegevused on küll konstruktivistlikud ning seotud täiskasvanutega, kuid nad on sellegipoolest täiskasvanute kõrval ühiskonna aktiivsed kaasloojad. Kaasaegse käsitluse järgi on lapsed aktiivseid osalejaid oma sotsiaalses elus, kelle on isiklik arvamus oma elu kohta käivates küsimustes (*ibid.*). Lapsi kui sotsiaalseid agente on kirjeldanud ka Mayall (2000), kes on väitnud, et lapsed ainult ei väljenda oma soove, vaid neil soovidel on väljund ning vajadus ning tähelepanu tuleb pöörata laste võimele tegutseda ning nende tegude tagajärgedele, olgu need siis tahtlikud või tahtmatud.

Lapsed saavad oma teadmised suurel määral küll täiskasvanute eeskujul, kuid loovad sellest siiski oma versiooni, peegeldades osaliselt tagasi ka ühiskonnas valitsevaid hoiakuid (Corsaro 2005). Seega võib väita, et lapsepõlv on sotsiaalselt konstrueeritud fenomen, mille loomises osalevad lapsed ise. Lapse kuvandi ümbermõtestamine traditsioonilisest lähenemisest on aga keeruline, kuna traditsioonilise käsitluse näol on tegemist hoiakutega, mis on sügavalt ühiskonda ja kultuuri kinnistunud. Lapsepõlve kontseptsioon sõltub ka sellest, milline on valitsev ühiskonna kord ja kultuur ning millised on seadused, poliitikad ja mitmesugused vanusest lähtuvad regulatsioonid, mis mõjutavad nende institutsioonide tööd, mis igapäevaselt lastega seonduvate küsimustega tegelevad. Peale selle mõjutavad lapsepõlveparadigmad ning lapse käsitlused laste võimalusi osaleda neid puudutavates otsustusprotsessides.

1.2 Laste kodanikuõigused

Laste kodanikustaatus on tihedalt seotud sellega, kuidas ühiskonnas lapsi nähakse. Kodaniku- ning inimõiguste arenguga on hakatud rohkem tähtsustama ka laste kui ühe sotsiaalse grupi õigusi (Lister 2008). Laienenud kodanikuõigused võimaldavad lastel osaleda otsustusprotsessides aktiivse ühiskonnaliikmena, mis ühtib kaasaegse vaateviisiga laste suhtes. Klassikalised kodanikupõlve käsitlused on olnud täiskasvanukesksed jättes lapsed kodanikuõigustes taha-

plaanile olgugi, et lapsed on alati moodustanud ühiskonnas arvuliselt suure sotsiaalse grupi (Petrén, Hammarberg 2005).

Marshall (1950) oli esimene, kes tutvustas laiemalt kodanikustaatus kontseptsiooni. Viidates Marshallile (1950), väidavad James ja James (2004: 35), et kodakondsus on oluline osa inimese elus ning see hõlmab kolme sorti õigusi: poliitilisi, sotsiaalseid ning tsiviilõigusi. Jans (2004) on kirjeldanud traditsioonilist seisukohta, mille puhul kodanikeõigusi käsitletakse kui täielike sotsiaalsete, majanduslike ja poliitiliste õiguste omamise, kohustuste kandmise ja täieõigusliku osalemisega ühiskondlike otsustuste vastuvõtmisel. See käsitlus rõhutab sotsiaalsete suhete ning kollektiivse tegutsemise tähtsust. Siia alla kuulub nii kodanikuaktiivsus kui ka teatav vastutus poliitiliste otsustuste mõjutamisel. (ibid)

Tänapäevaste lapsepõlvesotsioloogilistele käsitlustele omaselt on ka laste kodanikustaatus teema ühiskonnas laiemat kõlapinda leinud. Üldiselt on võimalik vaadelda kaht erinevat lähenemist. Traditsioonilise vaateviisi kohaselt on lapsed kodanikud *in potentia* ehk nõ tuleviku-kodanikud (vt näiteks Wyness, Harrison, Buchanan 2004), kellel on piiratud tsiviil- ja sotsiaalsed õigused ning kellel puuduvad poliitilised õigused. Lapsed saavad täisväärtuslikeks kodanikeks pärast täisealiseks saamist, misjärel neile laienevad ka poliitilised kodanikuõigused ning kohustused. Antud lähenemine on seotud vanuse aspektiga, mille puhul lapsed saavad täisväärtusliku kodanikustaatus pärast seadustega reguleeritud vanusepiiri ületamist, mis ei ole tingimata seotud lapse pädevuse kasvuga.

Just laste vanusest lähtuvat ebapädevust peetakse peamiseks põhjuseks, miks lapsed ei saa olla täisväärtuslikud kodanikud (Lister 2008). Lastel puudub täiskasvanute kodanikuõigustest üks tähtsamatest- valimisõigus. Lapsi ei nähta väga tihti osana poliitilises maailmas ning neilt küsitakse harva arvamust nende endi poliitiliste veendumuste kohta (Wyness jt 2004). Erinevad autorid (vt nt Suvi 2001; James and James 2004; Lister 2008) on välja toonud rea lastele omistatavaid tunnuseid: majanduslik ja hariduslik sõltuvus, valimisõiguse puudumine, arenguline ebaküpsus, ebapädevus, mis on otseselt omased traditsioonilisele lapsepõlvekäsitlusele. Sellepärast ongi täiskasvanud need, kellele on antud õigus võtta vastu otsuseid laste eest, kohustusega teha seda laste parimaid huvisid arvestades (Suvi 2011).

„Lapse parimad huvid“ on täiskasvanute vaatepunktist lähtuv klausel, mille kohaselt peavad kõik lastega seotud otsuseid vastu võtma viisil, mis oleks lapse huvidega kooskõlas ning kaitseks tema õigusi. Teooriad selle kohta, mida lapsed vajavad, lähtuvad praktikas pahatihti täiskasvanu perspektiividest. Need põhinevad täiskasvanute poolt läbi viidud uuringutel ning on struktureeritud nende poolt (Mayall 2000). Last kui kodanikku ei tohiks aga vaadelda täpselt sarnaselt täiskasvanu kodanikustaatusel, selle asemel tuleks kodanikuõigusi vaadelda laiemalt inimõigustena, sh kui laste eriõigusi (Roche (1999)). See tähendab, et olenemata laste erinevatest tegevustest ühiskonnaliikmena, tuleb neid väärtustada täiskasvanute osalusega samaväärselt.

Teine lähenemine laste kodanikustaatusel kirjeldamisel tunnistab lapsi kui aktiivseid tegutsijaid ning see on seotud üldisema lapse kuvandi muutumisega.. Kodaniku staatus ei ole midagi, mis omandatakse järsult täisealiseks saades, vaid see tähendab õigusi ning kohustusi, mis omandatakse aktiivse osaluse ning pädevuse kasvu kaudu (Suvi 2011). Kodaniku positsioon seega pole selle lähenemise puhul seotud niivõrd vanusega, vaid kuulub ühiskonnaliikmeks olemise juurde juba sünnist. Antud vaateviisist lähtudes väärtustatakse lapse osalusõigust kui õigust osaleda oma elu kohta käivate otsustuste planeerimis- ning vastuvõtuprotsessides.

1.2.1 Lapse õigusi puudutavad õigusaktid

Lapse kodanikuõiguste, sh laste osalusõiguse tagamiseks on lapse õigused välja toodud erinevates õigusaktides. Üks olulisemaid dokumente lapse õiguste edendamisel on 1989. aastal vastu võetud ÜRO lapse õiguste konventsioon (edaspidi LÕK), millega Eesti liitus 1991. aastal. Konventsiooni eesmärgiks on läbi erinevate lapse õiguste sätestamise kindlustada laste heaolu. LÕK-i peamiste üldpõhimõtete kõrval (õigus elule, arengule, mitte-diskrimineerimisele jm) on konventsioonis sätestatud ka lapse osalusõigus ning lapse osaluse väärtustamine (vt artikkel 12). Autonoomia ning osalemisega seotud õigused on otseselt seotud kodanikuõigustega ning tähendavad muuhulgas õigust avaldada arvamust, omada juurdepääsu informatsioonile ning moodustada ühinguid (Lansdown 2010 Karu jt 2012 kaudu).

LÕK-i artikkel 12 seadustab laste osalusõiguse neid puudutavates küsimustes nii perekonnas kui ka riiklikul tasandil. See paneb kohustuse täiskasvanutele, kes peavad võimaldama selle,

et lapsi puudutavates otsustustes küsitaks laste arvamust. Samas sätestab LÕK-i artikkel 12 lapse seisukohtade hindamist vastavalt lapse vanusele ning küpsusele. Lapse osalusõigust väljendavad ka teised ametlikud dokumendid. Eesti Vabariigi lastekaitseseadus (RT 1992, 28, 370), tunnistab last kui täisväärtuslikku ühiskonna liiget vastavate õiguste ning kohustustega ning seadusega sätestatakse lapse õigus osaleda lastekaitseprogrammide väljatöötamisel (§ 16). Peale selle on laste osalusõigust rõhutatud ka näiteks Eesti noorsootöö strateegias (2006) ning laste ja perede arengukava 2012-2020 (2012) põhimõtetes.

Selleks, et õigusakte praktikas efektiivselt rakendada saaks, peavad ühiskonnas levima hoiakud, mille puhul last nähakse kui aktiivset ning oma elu küsimustes kompetentset indiviidi. Lapse õigustega on seotud mitmeid vääraid arusaamu, mille kohaselt lapse õigused tähendavad lastele piiramatut vabaduse andmist ning mille tagajärjeks on autoriteedi õõnestamine (Karuru jt 2012). Seetõttu on oluline tõsta teadlikkust lapse õiguste osas nii laste endi kui ka täiskasvanute seas ning toetada laste kaasamist neid puudutavates küsimustes.

1.2.2 Laste kaasamine ning osalus otsustusprotsessides

Laste osalusõiguse kirjeldamisel võrdsustatakse mõnikord mõiste laste osalus mõistega laste kaasamine. Kuigi need mõisted on omavahel seotud, kasutatakse antud mõisteid erinevatel tasanditel ning on seetõttu teineteisest selgelt eristatavad. Osaluse olulisus seisneb kodanike panuse suurendamises poliitikate kujundamisel. Kaasamine see-eest tähendab osalust toetava keskkonna loomist, mille kaudu poliitika kujundajatel on võimalus rahvaga neid puudutavates küsimustes koostööd teha (Quick, Feldman 2011). Seega on laste osalus otsustusprotsessides lapsekeskne mõiste ning kaasamine täiskasvanukeskne. Laste osalusõiguse tagamise riiklikul tasandil peavad võimaldama riiklikud institutsioonid erinevate kaasamismeetodite abil.

Roger Hart (1992) koostas, võttes eeskujuks Sherry Arnsteini (1969) kaasamise idee, 8-astmelise mudeli, mis kirjeldab erinevaid tasandeid, kuidas lapsi ühiskonnas kaasatakse. Mudeli eestikeelne tõlge pärineb Eesti Noorteühenduste Liidu poolt väljatöötatud noorte kaasamise ning osaluse käsiraamatust (2009).

1. **Manipuleerimine:** täiskasvanud pakuvad välja teemasid, mis nende arvates on laste ja noorte puhul aktuaalsed.
2. **Dekoratsioon:** täiskasvanud lahendavad noortelt tulnud probleeme, kuid noored on otsustusprotsessis pelgalt kaunistuseks, st mõjuvad väga kaudsel viisil.
3. **Võltsosalus e. tokenism:** juhtumid, kus tundub, nagu antaks noortele sõna, ent tegelikult puudub neil võimalus otsust mõjutada
4. **Etteantud roll noortel ja tagasiside neile:** noortele antakse teatud ülesanne tervikprotsessist; neid teavitatakse sellest, kuidas nende panust kasutatakse ja milline oli lõpptulemus.
5. **Konsultatsioon noortelt ja tagasiside neile:** noored annavad nõu täiskasvanutele; neid teavitatakse sellest, kuidas nende panust kasutatakse ja milline oli lõpptulemus.
6. **Täiskasvanute algatatud, kuid noortega jagatud otsused:** täiskasvanud algatavad projekti, otsused tehakse lõplikult koos noortega.
7. **Noorte omaalgatuslikud ja juhitud otsused:** noored algatavad projekti ning viivad selle ka ise läbi; täiskasvanutel on toetav roll.
8. **Noorte omaalgatuslikud, kuid täiskasvanutega jagatud otsused:** initsiatiiv tegevuseks tuleb noortelt, kuid otsuste tegemisel osalevad nii noored kui ka täiskasvanud; täiskasvanud innustavad noori, samas saavad noored õppida täiskasvanute elukogemusest.

Neist astmed 4-8 (viimane, kaheksas, iseloomustab parimat kaasamise meetodit) on aktsepteeritud kaasamise viisid, kuid kolm esimest kuuluvad formaalse kaasamise alla, millel puudub sisuline väärtus (Hart 1992). Kuigi lastel on õigus osaleda otsustusprotsessides neid puudutavates küsimustes ning see on seadustega sätestatud, ei pruugi see nõue olla sisuliselt täidetud. Noorte kaasamist käsitledes kasutakse tihti mõistet *tokenism* (Lister 2008), mis eesti keeles tähendab võltsosalemist. See näitab seda, näiliselt kaasamine toimub, noortelt küsitakse nende arvamust, ent neile ei jagata selle arvamuse kohta tagasisidet, nende arvamus ei kajastu kusagil ning neil puudub reaalne võimalus otsuseid mõjutada (Hart 1992). Kaasamise mudelist on näha, et laste kaasamine tähendab ennekõike koostööd laste ning täiskasvanute vahel.

Laste sisulisel kaasamisel on mitmeid positiivseid väljundeid. Üheks oluliseks eesmärgiks on laste heaolu suurendamine. Viidates Lockyer'i (2008) jt, väidab Suvi (2011), et lastele

antud osalemisõigus võimaldab lastel kaasa aidata nende otsustuste vastuvõtmisele, mis konkreetselt nende elu puudutavad. See on selge näide sellest, kuidas last väärtustatakse kui kodaniku ning seeläbi panustatakse tema heaolule ning arengule. Peale selle õpetab see last, mitte ainult enda elu puudutavaid otsuseid mõjutama, vaid tal on võimalus osaleda kollektiivsete otsuste tegemisel. (*ibid*) Seeläbi suureneb kokkukuuluvustunne oma kodukohaga. Noorte kaasamine toob poliitika kujundamisesse juurde erinevaid arvamusi ning ideid ning võimalikke lahendusi just nende poolt, kelle igapäevaelu vastuvõetud otsused puudutavad. Demokraatia arengut silmas pidades on kaasamise puhul positiivseks asjaoluks, et noorte kaasamine muudab omavalitsustes tehtavad otsused läbipaistvamaks (*Noorte kaasamine ja...* 2009). Kaasamine ei ole seega kasulik üksnes noortele endile, vaid ka otsuste vastuvõtjatele.

1.4 Varasemad Eestis läbiviidud uuringud laste kaasamise kohta

2008. aastal viidi läbi TSN Emor ja Sotsiaalministeeriumi koostööl uuring “*Laste kaasatus ja vanemaharidus Eesti ühiskonnas*”, milles muuhulgas uuriti Eesti elanike hoiakuid seoses laste kaasamisega perekonnas. Tulemusi analüüsiti Eesti üldiste väärtushinnangute taustal (*Laste kaasatus ja...*2008). Uuringust tuleb välja, et 90% eestimaalastest nõustub mõttega, et lastega tuleb rääkida samavõrra nagu täiskasvanutega. Lisaks nõustub ligi 90% elanikkonnast täielikult või pigem väitega, et lastel tuleb lasta ise otsuseid vastu võtta. Samas on üle 80% vastanutest väga või pigem nõus sellega, et vanemad üldiselt teavad, mis lapsele hea on. Uuringu tulemustest järeldus, et laste arvamusega arvestamine toimub Eestis hoiakulisel tasemel ning kuna vanemad usuvad, et teavad, mis lapsele kõige parem on, toetatakse lapse otsustusõigust vähem. (*ibid*)

Lasteombudsman korraldas koostöös Sotsiaalministeeriumi ning Poliitkauuringute Keskusega PRAXIS lapse õiguste ja vanemluse monitooringu, mille eesmärk oli kaardistada laste ning täiskasvanute teadlikkus ning nende kogemused lapse õigustega seotud küsimustes ning analüüsida laste õigustega seotud hoiakuid nii laste kui täiskasvanute vaatepunktist (Karu jt 2012). Kuna hoolitsuse ning kaitsega seotud õiguste kohta on olemas eelnevaid uuringuid ning statistikat, pühendus antud monitooring eelkõige laste autonoomiaga seotud õiguse uurimisele, sealhulgas laste kaasamisele.

Hoiakute kohta toodi uuringus välja, et täiskasvanud vastajad väljendasid enim toetust nende le väidetele, mis iseloomustasid lapsi kui haavatavaid, õrnasid ning kaitset vajavaid. Lapsed see-eest olid oma kompetentsuses enam kindlad, kuigi ka täiskasvanud olid kompetentsuse suhtes positiivsed. Samuti nõustus valdav osa kõigist vastanutest selle väitega, et lastel on omad arvamused ja eelistused ning nendega on oluline arvestada. Kuna lapsed väljendasid tugevamalt seda, et lapsed on kompetentsed, pooldavad nad täiskasvanutest enam ka seda, et lapsed on võimelised iseseisvaid valikuid tegema. Sellegipoolest nõustus sellega ka 56% täiskasvanutest. Samuti ei peeta uuringu kohaselt lapsi liialt ebaküpsseteks ning vastutustundetu- teks.

Tulemust, et Eesti ühiskonnas on väga vähe neid inimesi, kes ei peaks lapse ärakuulamist olu- liseks võib pidada positiivseks. Lastest 72% ja täiskasvanutest 70% on täiesti nõus sellega, et laste kuulamine on sama tähtis kui täiskasvanute. Lisaks on pea veerand neid, kes selle mõtte- ga mõningal määral nõustuvad. Väitega “Lapse arvamust võib küsida, kuid sellega ei pea arvestama” nõustusid samas aga pea pooled täiskasvanutest. Kokkuvõttes võib öelda, et ühis- konnas levivad hoiakud on laste ning laste kaasamist toetavad, mis on hea eeldus lapse osalus- õiguse rakendamisele praktikas.

Suvi (2009) kirjeldas oma magistritöös lapse subjektsuse ning objektsuse esitamist ajakirjan- duses. Uurimuse tulemustest selgus, et meedias tõuseb esile kaks lapse kuvandit: „saav“ ja „olev“ laps ning domineerivaks võib pidada esimest- tulevikuvaatavat perspektiivi. Samas leidis autor, et „siin ja praegu“ lapse kuvandi esiletõus on ajakirjanduse põhjal nähtav.

Ajakirjandusest tuleb ka välja, et kuna täiskasvanud näevad lapsi tulevikku perspektiivis, siis jäävad tihti peale laste hetkelised vajadused ning huvid märkamata. Lapsed see-eest kirjeldasid ajakirjanduses vajaka jäävaid võimalusi iseseisvalt tegutseda ning neid puudutavates asjades kaasa rääkida. (ibid)

1.5 Probleemiseade, eesmärk ja uurimisküsimused

Laste suhtes kehtivad lääneühiskonnas vastandlikud hoiakud. Ühelt poolt nähakse last kui õpetust ning hoolitsus vajavat ning ühiskonnas passiivset inimest, teisest küljest väärtustatak- se lapsi aktiivsete kodanikena juba sünnist, millest johtuvalt on lapsed sarnaselt täiskasvanu-

tega ühiskonna kaasloojad (Qvortrup 1991). Üha enam rõhutatakse just viimast- aktiivse lapse kuvandit. Samuti on enam rõhutama hakatud laste osalusõigust neid puudutavates otsustusprotsessides, mis jäi varem pigem laste põhiõiguste varju (Evans, Spicer 2008).Laste kaasamine neid puudutavates küsimustes nii perekonnas, koolis kui ka riiklikul ja kogukondlikul tasandil on oluline selleks, et neist areneksid analüüsivõimelised, enesekindlad ning enda ning ümberkaudse elu üle huvi tundvad inimesed. Erinevad ametlikud dokumendid ning seadused on küll sätestanud laste kaasamise nõude, kuid kuna laste kaasamine Eestis on suhteliselt uus teema, on erinevad meetodid ning võimalused alles väljatöötamisel.

Teooria osas tõin välja Harti (1992) laste kaasamise mudeli, mille puhul autor jaotas kaasamisviisid sisuliseks ning formaalseks. Formaalse kaasamise puhul võib kaasamise asemel tegemist olla manipulatsiooni või laste võltsosalusega, mida peaks kindlasti ennetama. Qvortrup (1991) on esile toonud, et lapsi puudutavad küsimused ning otsustused on tihtipeale täiskasvanukesksed, kuna täiskasvanud on ühiskonnas kõrgemal positsioonil ning omavad seepärast rohkem võimu. LÕK-is on märgitud, et täiskasvanud peavad laste kohta käivates küsimustes arvestama lapse parimaid huve. Qvortrup (1991) esitab aga küsimuse: kas täiskasvanud suudavad oma isiklikud huvid kõrvale jätta ning näha olukorda läbi lapse perspektiivi? Sisulise ja formaalse kaasamise erinevus ning täiskasvanukeskne kaasamine on olulised aspektid, millele püüan käesolevat bakalaureusetööd kirjutades keskenduda. Samuti vajaks see teema Eestis põhjalikumat uurimist selleks, et tõhustada sisulist koostööd laste ja täiskasvanute vahel ning tuua välja laste kaasamise ja osalusega seotud kitsaskohad.

Lapse õiguste ja vanemluse monitooringust (2012) selgus, et Eestis on üldised hoiakud laste arvamuse kuulamise suhtes küll toetavad, ent nende arvamusega arvestamist ei peeta tingimata oluliseks. Seega kumab vastustest läbi, et lapse tegutsemist küll väärtustatakse, kuid enamjaolt vaid teoorias. Käesoleva bakalaureusetöö teemat arvestades on oluline ka välja tuua, et monitooringu tulemused näitavad, et laste kaasamine neid puudutavatesse otsustustesse kogukondlikul ja riiklikul tasandil ei ole vastajate arvamuse järgi niivõrd oluline kui kaasamine kodus ja koolis. Suurem osa inimesi oli küll nõus sellega, et ka riiklikul tasandil oleks vajalik laste arvamuse küsimine, ent nende vastajate arv, kes seda üldse oluliseks ei pidanud, oli küllalt suur. Näiteks 37% täiskasvanud vastajatest ei ole pigem või üldse nõus sellega, et lapsi peaks kaasama seaduste kujundamisel. Lastest pidas oluliseks

kaasarääkimist neid puudutavate seaduste koostamises tervelt 76% (Karu jt 2012). Laste jaoks on seega osalusõiguse omamine otsustusprotsessides ka riiklikul tasandil olulisem kui täiskasvanutel. Samuti näitasid tulemused, et selles vallas on lastel kõige vähem kogemust olnud osaleda. Kokkuvõttes on laste kaasamine riiklikul tasandil oluline teema, mis Eestis uurimist ning praktikasse rakendamist vajab.

Eesti praktikaid ekspertide hulgas, kelle tööülesannete hulka laste osalusõiguse edendamine kuulub, pole teadaolevalt uuritud, samas leian, et see on oluline, kuna seetõttu keskendun käesolevas bakalaureusetöös just sellele küsimusele. Ekspertidena osalesid uuringus erinevate laste õiguste edendamise tegelevate institutsioonide esindajaid. Selleks, et laste kohta käiv uuring ei oleks vaid täiskasvanukeskne, lisan valimisse ka noored eksperdid. See võimaldab uurida üht teemat- laste kaasamist ning osalust otsustusprotsessides- kahest erinevast perspektiivist.

Eelnimetatud punktidest lähtuvalt on käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks **kirjeldada laste kaasamise praktikaid ja sellega seotud hoiakuid nii täiskasvanud kui ka noorte ekspertide vaatepunktist ning analüüsida erinevate lapse õigustega tegelevate organisatsioonide rolle laste osalusõiguse edendamisel.**

Lapse õiguste ja vanemluse monitooringust (2012) selgus, et Eestis on üldised hoiakud laste arvamuse kuulamise suhtes küll toetavad, ent nende arvamusega arvestamist ei peeta tingimata oluliseks. Seega kumab vastustest läbi, et lapse tegutsemist küll väärtustatakse, kuid enamjaolt vaid teoorias. Käesoleva bakalaureusetöö teemat arvestades on oluline ka välja tuua, et monitooringu tulemused näitavad, et laste kaasamine neid puudutavatesse otsustustesse kogukondlikul ja riiklikul tasandil ei ole vastajate arvamuse järgi niivõrd oluline kui kaasamine kodus ja koolis. Suurem osa inimesi oli küll nõus sellega, et ka riiklikul tasandil oleks vajalik laste arvamuse küsimine, ent nende vastajate arv, kes seda üldse oluliseks ei pidanud, oli küllalt suur. Näiteks 37% täiskasvanud vastajatest ei ole pigem või üldse nõus sellega, et lapsi peaks kaasama seaduste kujundamisel. Lastest pidas oluliseks kaasarääkimist neid puudutavate seaduste koostamises tervelt 76% (Karu jt 2012). Laste jaoks on seega osalusõiguse omamine otsustusprotsessides ka riiklikul tasandil olulisem kui

täiskasvanutel. Kokkuvõttes on laste kaasamine riiklikul tasandil oluline teema, mis Eestis uurimist vajab.

Seni ei ole minule teadaolevalt Eestis läbi viidud uuringuid laste kaasamise kohta ekspertide seas, kes tegelevad tööalaselt laste osalusõiguse edendamisega ning seetõttu valisin antud bakalaureusetöös just sellise fookuse. Ekspertidena kaasasin uuringusse erinevate laste õiguste edendamisega tegelevate institutsioonide esindajaid. Selleks, et laste kohta käiv uuring ei oleks vaid täiskasvanukeskne, lisan valimisse ka noored eksperdid. See võimaldab uurida üht teemat- laste kaasamist ning osalust otsustusprotsessides- kahest erinevast perspektiivist.

Lähtudes bakalaureusetöö eesmärgist sõnastasin kolm uurimisküsimust. Esimesena uurin ekspertide hinnanguid laste suhtes valitsevaid hoiakute kohta Eesti ühiskonnas. Selle küsimusega loodan tõlgendada ekspertide arvamusi selle kohta, kas lapsi nähakse kui praegusel ajahetkel olevaid täisväärtuslikke kodanikke või kui nõ tulevikukodanikke. Teiseks uurin laste kaasamise kohta käivad hinnanguid ekspertide pilgu läbi. Milleks on laste kaasamine ekspertide arvates vajalik, mil moel seda praktikas rakendada ning millised takistused võivad laste kaasamist raskendada. Viimase uurimisküsimusena uurin lapse õigustega tegelevate organisatsioonide ja noorteorganisatsioonide rolli laste kaasamisel. Laste kaasamine riiklikul tasandil toimub läbi erinevate institutsioonide töö. Seetõttu pean oluliseks uurida, kuidas näevad eksperdid ise vastavate organisatsioonide funktsiooni laste kaasamisel praktikas.

II PEATÜKK: METOODIKA

2.1 Metodoloogiline lähtekoht

Lähtuvalt eelnevalt püstitatud eesmärgist kasutan käesolevas bakalaureusetöös kvalitatiivset uurimisviisi. Kvalitatiivset uurimismeetodit kasutatakse inimeste sotsiaalse ja isikliku kogemuste uurimiseks ning tõlgendamiseks. Kvalitatiivsele uurimismeetodile on omane paindlik lähenemine (Laherand 2008:20), mis võimaldab käesolevat teemat uurides kasuks leeb. Corbin jt (2008:16) on ühe kvalitatiivse uurimisviisi positiivse väljundina kirjeldanud võimalust antud meetodi abil näha maailma läbi intervjuueeritavate silmade ning teha seeläbi avastusi, millega panustada empiiriliste teadmiste arengusse.

2.2 Teoreetiline lähtekoht

Uurimistöö tulemuste analüüs lähtub suuresti kaasaegsest lapsepõlveparadigmast, mille kohaselt on lapsed kompetentsed oma arvamust avaldama ning nad on kodanikud juba käesoleval ajahetkel kõigi kodanikele kuuluvate õigustega (vt nt Qvortrup 1991; Corsaro 2005). Lapse õigused ja kohustused võivad küll mõningates aspektides erineda täiskasvanute omast, kuid nendega tuleb arvestada ning neid väärtustada samal määral kui täiskasvanute omi. Qvortrup (1991) tõi ühe probleemina esile, et täiskasvanud ei suuda tihti laste kaasamise puhul tõsta oma huviseid kõrvale ning seetõttu võib laste kaasamine formaalsele tasemele jääda. Sama tendents tuli välja ka lapse õiguste ja vanemluse monitooringust (2012), mille kohaselt perekonna tasandil lapsi küll kuulatakse, kuid lapse arvamusega arvestamist ei peeta niivõrd oluliseks.

2.3 Andmekogumismeetod

Käesolevas töös on andmekogumismeetodiks fookusgruupiintervjuu. Intervjuu on kvalitatiivsetele uurimismeetoditele omaselt paindlik vahend informatsiooni kogumiseks. Kuna põhirõhk uurimuses on spetsialistide hinnangutel ning kirjeldustel laste kaasamise ning lasteombudsmani tegevuse ja rolli suhtes, on just intervjuu parim viis nende hinnangute kogumiseks.

Noorte intervjuerimisel on fookusgrupi meetod kasulik, kuna see võimaldab intervjueritaval omavahel teema üle arutleda, muudab intervjuu õhkkonna vabamaks. Fookusgrupi-intervjuude puhul on intervjuu läbiviijal kergemini hinnata, millised seisukohtad on grupi liikmetel ühised (Patton 2002 Laherand 2008: 220 kaudu) ning milliste küsimuste puhul lähevad arvamused lahku.

Lähtuvalt bakalaureusetöö eesmärgist uurida laste kaasamise praktikaid ennekõike just riiklikul tasandil, kaasasin fookusrühmadesse lapse õiguste valdkonna spetsialistid. Seetõttu saab intervjuusid nimetada ka ekspertintervjuudeks. Ekspertintervjuude läbiviimisse teevad keeruliseks mitmed asjaolud. Näiteks võivad eksperdid end tahtmatult eksperdi rollist välja lülitada ning anda informatsiooni enda kui eraisiku kohta. Samuti võib juhtuda, et ekspert räägib teadmistest, mis tal on või millest ta tahab rääkida. Seetõttu on ekspertintervjuude puhul oluline koostada põhjalik intervjuu kava, kuna see aitab vältida ebaproduktiivseid teemasid. (Laherand 2008: 199-200) Samuti peab uuringu koostaja ekspertide vastuseid analüüsides tähelepanema, millal räägib ekspert kogemusest endast kui eksperdist lähtudes ning millal kui eraisik.

Intervjuud viidi läbi vahemikus aprill 2012- märts 2013. Esimene intervjuu laste õiguste alal töötavate spetsialistidega toimus Tallinnas, Õiguskantsleri Kantseleis 2012. aasta kevadel kui lasteombudsmani institutsioon oli saanud aastaseks. Lasteombudsmani nõuandva kogu liikmetega läbiviidud intervjuu toimus samuti Õiguskantsleri Kantseleis, kuid pea aasta hiljem, mil lasteombudsmani institutsioonil oli kaheaastane tegutsemiskogemus ning lasteombudsmani nõuandval kogu aastane. Intervjuu täiskasvanud ekspertidega kestis poolteist tundi ning noortega üks tund. Koostas in mõlemaks intervjuuks eraldi intervjuu kava, jättes siiski põhilised teemapunktid samaks. Noorte intervjuerimisel pidasin oluliseks teemasid rohkem lahti seletada. Ühtlasi tuli nii noorte intervjuu kava kui ka intervjuu ise lühem kui täiskasvanud ekspertidega. Pärast esimese intervjuu läbiviimist selgusid teemad, mida käsitleda ei jõudnud ning samuti oli aasta möödudes uuringu kontseptsioon selgemaks saanud, mis võimaldas ebaolulised teemad välja jätta. Intervjuude kavad on leitavad lisadena käesoleva bakalaureusetöö lõpus.

2.3 Valim

Viisin fookusgrupi-intervjuud läbi kahe erineva ekspertgrupiga, kõrvutades nii täiskasvanute kui ka laste hinnanguid. Parema ülevaate ja mitmekülgsema arutelu tekkimise nimel püüdsin valimisse leida riikliku tasandi erinevate institutsioonide esindajad, mistõttu on intervjueritavateks eksperdid nii riiklikest asutustest kui ka mittetulundusühingust. Ühte gruppi kuulusid laste kaasamise edendamise tegevate institutsioonide esindajad. Vastajad olid Õiguskantsleri Kantselei laste õiguste osakonnast, Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonnast ning Lastekaitse Liidust. Teise fookusgruppi kuulusid noored lasteombudsmani nõuandvast kogust. Esialgse analüüsi järel tekkis idee kaasata noored ise ekspertidena kaasa rääkima neid puudutavates küsimustes. Fookusgrupi intervjuul osalesid neli noort, kolm tüdrukut ja üks poiss, kes lasteombudsmani nõuandvas kogus esindavad Lastekaitse Liitu, organisatsiooni Noored Kotkad ja Eesti Õpilasesinduste Liitu.

2.4 Andmeanalüüsi meetod

Intervjuud salvestasin ning seejärel transkribeerisin. Kirjeldan bakalaureusetöös ekspertide hinnanguid, mistõttu valisin andmeanalüüsiks kvalitatiivse sisuanalüüsi, mis võimaldab intervjuude sisu vastavalt teemadele süstematiseerida ning analüüsides tõlgendada (Hsieh ja Shannon 2005 Lahemaa 2008 kaudu). Transkribeeritud intervjuude andmetest tuletasin pärast mitmekordset kuulamist koodid ning ühendasin need hiljem teemade kaupa kategooriateks. Analüüsi alusena kasutan bakalaureusetöös tulemusi illustreerivaid tsitaate.

2.5 Uurimuse käik

Idee bakalaureusetöö teema valikuks tekkis ennekõike seoses lasteombudsmani institutsiooni loomisega Eestis 2011 aastal. Õiguskantsler lasteombudsmanina on esile tõstnud lapse õiguste järelvalve ning edendamise temaatika ning rõhutanud lapse põhiõiguste kõrval ka osalusõiguse olulist. Sellest lähtuvalt otsustasin analüüsida oma bakalaureusetöö raames lasteombudsmani rolli laste kaasamise edendaja, analüüsides uurimistöös erinevate institutsioonide, kaasaarvatud lasteombudsmani, esindajate arvamusi antud teemal.

Intervjuud planeerides panin kõigepealt kirja erinevad institutsioonid, mille liikmeid oleks töö seisukohast kasulik fookusgruppi kaasata. Võimalike intervjuueeritavatega võtsin ühendust e-maili teel. Kõige keerulisemaks kujunes kolme spetsialistiga intervjuu jaoks ühise aja leidmine. Kuna antud isikute ajagraafik on väga tihe, vahetusid algselt planeeritud kolmest ekspertist kaks välja. Vastavate organisatsioonide juhtivliikmed suhtusid aga uurimistöö ja intervjuu plaani positiivselt ning leidsid kiiresti oma organisatsioonist asendaja.

Uuringu käigus tekkis idee kaasata laste kohta käiva uuringu valimisse ka lapsed ise, et käsitleda laste kaasamise ning osaluse teemat erinevatest perspektiividest. Antud bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida just ekspertide arvamusi, mistõttu soovisin ka teise intervjuu puhul uuringusse kaasata noori, kes on ühiskonnas aktiivsed ning lasteombudsmani ja lapse õigustega rohkem kursis. Teise intervjuu läbiviimisel oli palju abi Õiguskantsleri Kantseleist, kes võimaldas mul intervjuu läbi viia lasteombudsmani nõuandva kogu noortega. Intervjuu toimus ühel kevadvaheaja päeval, mil nõuandval kogul oli Õiguskantsleri Kantseis koosolek lasteombudsmani osakonna liikmetega. Need, kellel oli huvi või võimalust jääda pärast koosoleku lõppu intervjuule, moodustasidki teise intervjuu valimi. Lasteombudsmani nõuandvasse kogusse kuulub kokku kümme liiget erinevatest noorteorganisatsioonidest. Viiest koosolekul osalenud noorest jäi antud bakalaureusetöö valimisse neli noort: kolm tüdrukut ning üks poiss.

Intervjuud viidi läbi Tallinnas, Õiguskantsleri Kantseis, kuna see oli kokkuvõttes osalejate jaoks kõige mugavam valik. Esimese intervjuu pikkuseks oli poolteist tundi ning teise intervjuu kestvuseks tund.

Minu kui uurija jaoks oli kahe intervjuu näol tegemist väga erinevate kogemustega. Sarnasteks joonteks võib pidada üldist positiivselt meelestatud õhkkonda ning häid võimalusi vestluse arendamiseks. Fookusgrupi intervjuude puhul on leitud, et parima õhkkonna moodustab jutuajamine ovaalse laua taga, mis oli olemas ka Õiguskantsleri Kantseis. Teisest küljest oli niivõrd autoriteetne ja massiivse mööbliga ruum algaja intervjuueerija jaoks esmalt natukene aukartustäratav. Eriti mõjus see esimese, antud eriala spetsialistidega, läbiviidud intervjuu ajal, mil lasin ekspertidel vabalt oma mõtteid avaldada sekkudes intervjuueeritavate juttu vähem. Samastusin rohkem noorte vastajatega ning seetõttu oli teise intervjuu õhkkond vabam

ning kokkuvõttes suunasin poolstruktureeritud intervjuud enam kui esimese intervjuu ajal. Samas pidin noorte intervjuus rohkem ka teemat selgitavaid kommentaare lisama ning ka täpsustavaid lisaküsimusi küsima. Täiskasvanute antud vastused olid väga pikad, põhjalikud ja analüüsivad, kuid kokkuvõttes oli omavahelist arutelu vähem olin eelnevalt eeldanud. Pigem vastati oma seisukohast lähtuvalt ja teiste juttudele niiväga vahele ei segatud.

Uuringu käigus tuli esile mitmeid minu jaoks huvipakkuvaid teemasid, millega planeerimisprotsessis arvestada ei osanud. Laste kaasamise ning osaluse teema kerkis tugevalt võrreldes lasteombudsmani temaatikaga esile, mistõttu muutus ka bakalaureusetöö põhifookus. Ühelt poolt on uuringu areng positiivne, kuna see näitab, millised aspektid on antud teemas kõige olulisemad ning analüüsimist vajavad. Uuringu seisukohast negatiivne on aga see, et intervjuu kavade koostamise ajal oli töö põhifookus lasteombudsmani institutsioonil, mistõttu on ka intervjuu kavad koostatud vastavalt. Ühelt poolt on uuringu andmetes informatsiooni, mis pole enam niivõrd teemakohane ning teisest küljest võib uurimistöö fookuste vahetamine mõjutada negatiivselt andmete reliaablust. Seda kõike silmas pidades leian aga, et antud uuringu andmed kannavad sellegipoolest olulist tähendust laste kaasamise ning osaluse tõlgendamisel.

2.7 Eetilised aspektid

Enne intervjuude läbiviimist võtsin osavõtjatega ühendust ning sain nende nõusoleku uuringus osalemiseks. Osalemine oli kõigile vabatahtlik. Intervjuu alguses kirjeldati osalejatele intervjuu läbiviimise ning materjali lindistamise protsessi. Lindistused on kättesaadavad ainult käesoleva bakalaureusetöö autorile. Esimeses, valdkonna arvamusliidritega läbi viidud intervjuu puhul küsisin luba nimede ja ametinimetuste kasutamiseks. Noorte puhul kinnitasin vastajatele nende anonüümset osalust. Kuna kõik eksperdid esindavad lastega tegelevaid organisatsioone, ei ole nimede väljatoomine bakalaureuse töö eesmärkidest lähtuvalt siiski vajalik ning vastused on jäetud kõigi osalejate puhul anonüümseks. Tsiteerides on intervjuueeritavad eristatud vastavalt esindatavale organisatsioonile: lasteombudsmani institutsioon (LO); Sotsiaalministeerium (SM); Lastekaitse Liit (LKL); lasteombudsmani nõuandva kogu liikmed (NK liige 1, 2 jne).

III PEATÜKK: ANALÜÜS

Analüüs on struktureeritud uurimisküsimuste lõikes kolmeks alapeatükiks ning analüüsimeetodina on kasutatud sisuanalüüsi. Uurimuse ilmestamiseks on analüüsis kursiivis välja toodud tsitaadid. Väljajäetud tekstiosad on märgitud tähisega /.../.

3.1 Millised hoiakud valitsevad Eesti ühiskonnas laste suhtes?

3.1.1 Hoiakud laste suhtes

Laste kaasamine on seotud sellega, kuidas ühiskonnas üldiselt lapsi nähakse. Sellest tulenevalt uurisin intervjueeritavatelt arvamusi ning kogemusi ühiskonnas levivate hoiakute kohta. Noorte intervjuust selgus, et nende arvates domineerib ühiskonnas konservatiivne ning eelarvamustega suhtumine lastesse. Leiti, et lapsi ei peeta piisavalt targaks, et nad oma arvamuse eest seista suudaksid. Mainiti, et täiskasvanud annavad lastele sageli mõista, et lapsed „ei küüнди nendeni“ (NK liige 1). Eesti Õpilasesinduste Liitu kuuluv noor tõi kogemuse põhjal välja, et ühiskonna arvamus kajastub hästi näiteks netikommentaariumis, vastuseks mõnele artiklile, milles kajastatakse lapse õiguste teemasid.

*„Näiteks kui õpilasliidult on küsitud mingit arvamust, mis on näiteks Postimehes avaldatud, siis kommentaare lugedes tuleb ka hästi palju välja, et mis need lapsed nüüd jälle seletavad.“
(NK liige 3)*

Samale küsimusele vastanud täiskasvanud eksperdid nii ühest vastust ei andnud. Nemad rääkisid diplomaatilisemalt hoiakute erinevusest vastavalt sellele, kas last käsitleda formaalsel (nt hariduslikes või riiklikes küsimustes) või mitteformaalsel (nt perekonnas) tasandil ning et selgelt eristust, milline hoiak on ühiskonnas domineeriv, on keeruline välja tuua. Samas leidsid täiskasvanud eksperdid, et täiskasvanutele on üsna omane näha asju enda vaatepunktist, tuginedes kogemustele, mis lastel puuduvad. Seetõttu võetakse mitmeid otsuseid laste huve silmas pidades vastu laste eest.

Hoiakud laste suhtes perekonna tasandil sõltuvad lasteombudsmani institutsiooni esindaja sõnul suurel määral sellest, kui palju on vanematel aega süveneda laste soovidesse ning muredesse. Ta leidis, et perekonnas saab sellegipoolest üsna ruttu selgeks, et laps on indiviid oma soovide ning tõekspidamistega, ent laste soovidega arvestamine nõuab aega ka selgitustööks.

“On vanemaid kindlasti, kes lapsega tegelevad, kellel on lapse jaoks aega, kes last ära kuulavad ja kes näevadki last kui sellist partnerit, kellega koos niimoodi arenetakse. Kindlasti on ka neid lapsevanemaid, kellel on kas vähe aega või kellel pole võib-olla endal piisavalt oskusi, et nemad võib-olla siis üritavad end väga jõuga kehtestada ja näevad last kui sellist objekti.” (LO)

Lähtuvalt Corsaro (2005) lapsepõlvesotsioloogilisest käsitlest kirjeldamaks lapsi kui „siin ja praegu“ või „mitte-veel“ kodanikke võib paralleeli tuua ühiskonnas levivate üldiste hoiakutega laste suhtes. Nii täiskasvanud kui ka noored kirjeldasid täiskasvanute hoiakuid laste kodanikuõigustele konservatiivsetena. Analüüsid laste kodanikustaatust Eestis, väitsid eksperdid, et üldise hinnangu järgi peetakse lapsi pigem tulevikukodanikeks.

“Ma pigem arvan, et formaalsel tasandil ikkagi lähtutakse sellest, et laps on isik, kes oma arengust ja eest tulenevalt ei suuda kõiki otsuseid iseseisvalt vastu võtta. Ta pigem siis 'saab täiskasvanuks' ja hakkab siis täiskasvanuna teostama oma, või peaks hakkama, oma õigusi ja kohustusi teostama. Ma arvan, et formaalsel tasandil on ikka see selline lähtepunkt, mis ei tähenda muidugi seda, et lastega ei tegeleta ega kuulata või kaasata. See on selline vajadusest tulenev, lihtsalt, pragmaatiline maailmapilt.” (SM)

Võrreldes perekondliku tasandiga suhtutakse formaalsel tasandil rohkem lastesse kui tulevikukodanikesse, mida ilmestab ka eelnev tsitaat. Seda põhjendatakse riiklike institutsioonide töökorraldusega, mille puhul tegeletakse palju erinevate formaalsete tegevustega nagu normide kehtestamisega jms, millest johtuvalt leitakse, et „*alati ei ole otstarbekas kaasamistegevusega tegeleda*“ (SM). Lasteombudsmani nõuandva kogu noor märkis, et tihtipeale ei suhtuta tema arvates poliitikas isegi täiskasvanud inimestesse kui täisväärtuslikesse kodanikesse, rääkimata lastest.

3.1.2 Laste kompetentsus

Intervjuude andmed näitasid, et suhtumine laste pädevusse võtta vastu enda elu kohta käivaid otsuseid sõltub suurel määral laste vanusest. Laste sotsiaalsete oskuste areng on individuaalne ning seetõttu ei ole võimalik kõiki lapsi hõlmavaid üldistusi teha. Täiskasvanud ekspertidega

läbiviidud intervjuus kasutati mitut laste vanusega seotud piiritlust, mis varieerusid olenevalt käsitletavast teemast. Õigus avaldada oma arvamust perekonnas avaldub ekspertide vastuste põhjal juba varajasesest lapsepõlvest (vastusündinud väljendavad oma vajadusi nutu abil), kuid käsitledes laste kodanikuõigusi ning arvamuse avaldamist riiklikul tasandil, räägiti rohkem kooliõpilastest ning noortest. Samas tuli ka välja, et laste vanuse ning sellest lähtuva kompetentsi puhul ei ole ühiskonnas üht kindlat arusaama.

„Mida vanemaks laps saab, seda rohkem peaks tal tegelikult olema võimalust ise kaasa rääkida oma elu kujundamisel ja oma valikute tegemisel ja ühiskonna asjade otsustamisel. /.../ Ega seal sõimerühmas seda demokraatiat vist harrastada väga ei saa.“ (LO)

„Ja kogu aeg käib ühiskonnas diskussioon, et kus see nii öelda valmiduseaste on.“ (LKL)

Ka noorte intervjuust tuli välja, et laste kaasamine peaks „*avalduma lasteaia viimasest rühmast*“ (NK liige 1). Üldiselt jäi noorte intervjuu vastustest mulje, et laste kaasamine otsustustesse on pigem oluline kooliealiste laste ja noorte puhul kui miski, mis on vajalik või loomulik kõigile lastele alates sünnist. Noored tõid ka esile, et ühiskonna hoiakud lastele on kujunenud laste vanuse seaduslikest regulatsioonidest, mille puhul on määratletud, millised õigused ja kohustused on alaealisel ning millised täisealisel. Sellisel viisil muutuvad laste kompetentsus ning sotsiaalsed oskused universaalseteks tunnusteks, mis on sarnased kõigil lastel. Peale ülesannete ja kohustuste erinevad võrreldes täiskasvanutega ka laste teadmised ning kogemused. Noorte intervjuust väljendus, et täiskasvanud ei suuda alati mõelda lapsest lähtuvalt, mistõttu ei väärtustata oma tööd ning arvamusi samavõrra kui laste omi.

“Mingis mõttes on õigus ka, et 13-aastane ei tea sama palju kui 45- aastane, aga samas midagi enda tunnete kohta ikka ju teab. /---/ Et kui ülesanded on erinevad, kas see siis vähendab meie väärtust? Et lihtsalt see kui me füüsiliselt oleme siin maailmas eksisteerinud vähem, kas see tähendab, et me ei ole oma elu asjatundjad?” (NK liige 1)

Noored uuringus osalenud tõid esile, et lapsed on kompetentsed ning teadlikud oma tunnetest, soovidest ja vajadustest ning seda peaksid täiskasvanud noorte arvates rohkem hindama.

Üldise tulemusena tuli välja, et kuigi hoiakud laste suhtes on suhteliselt konservatiivsed ning teatud tõekspidamised, mille järgi laps on see, kes vajab kaitset, abi ja vahest ka karistamist selleks, et toime tulla on siiski alles jäänud, olid noored eksperdid positiivsed ning leidsid, et

kuigi üldine hoiak ei tunnista last kui aktiivset kodanikku oma ideede ning soovidega, on see valdkond neile märgatavalt arenemas. Ka täiskasvanud ekspertide intervjuust kõlas läbi, et Eesti on arenemas selles suunas, et laste arvamust ühiskonnas rohkem väärtustataks. Laste õiguste arengu kirjeldamisel märgiti nii täiskasvanute kui ka noorte poolt Eesti kui noore riigi aspekti, mille puhul peeti loomulikuks, et laste õiguste temaatikas on puudujääke, mis aga Eesti kui demokraatliku õigusriigi arenedes vähenevad. Lootusrikkus kumas eriliselt välja just noorte intervjuust kui noored kirjeldasid laste osalusõiguse arengut Eestis.

„Kõik unustavad selle ära, et me oleme nii vähe olnud vabad ja meil on nii vähe olnud aega seda teha nagu Norra, Rootsi, Soome. /.../ Tegelikult oleme me jumala tublid, et me neile järele jõuame.“

3.2 Mil moel kirjeldavad eksperdid laste kaasamise praktikaid Eestis?

3.2.1 Laste kaasamine erinevatel tasanditel

Kirjeldamaks seda, mis üldse on nende arvates kaasamine, tõid noored näideteks noorte(voli)kogusid, laste kaasamist erinevatesse otsustustesse, mis nende eluga otseselt seotud on ning ka rahvakogu. Oluliseks peetakse võimalust osaleda kodanikena samasugustes ühiskondlikes tegevustes ja protsessides nagu täiskasvanud.

„ /.../et linnapildis, kui sa liigud ja on mingisugused arutelud, küsimustikud, ajakirjanik või uurimuste tegija, küsib linnapeal, et see ei oleks probleem kui sa ei ole täisealine. Sa võid ka siis vastata ühiskonnaelu kohta käivad asju.“ (NK liige 1)

*“See ei peaks tegelikult olema küsimus, **kas** peaks lapsi kaasama. See peaks olema ühiskonnas täiesti loomulik nähtus. See on sama, et kas me peaksime mehi kaasama või kas me peaksime naisi kaasama.” (NK Liige 3)*

Täiskasvanud tõid olulise punktina välja, et laste kaasamine tähendab lapsest lähtuvat mõtlemist ja laste ärakuulamist arvestades lapse võimeid ning tema vajadusi. Samuti peab

kaasamine olema eesmärgipärane, sisaldades dialoogi ning selgitustööd, et lapsed mõistaksid, milliseid on konkreetsed valikud ja võimalikud tagajärjed.

„Laste kaasamine ei tähenda alati ju seda, et me otsustame nii nagu lapsed arvavad. See just ongi selline dialoog.” (LKL)

Kaasamine ei tähenda seega ekspertide sõnul seda, et täiskasvanu loobub mõnes küsimuses vastutusest ning annab otsustusõiguse lapsele. Ekspertide hinnangutest väljendub, et laste kaasamise suhtes levivad ühiskonnas väärarusaamad ning inimeste teadmatus pärsib seetõttu valdkonna arengut. Nii täiskasvanud kui ka noored kirjeldasid kaasamist kui õppeprotsessi, mille käigus on laste jaoks oluline saada ühiskonnaliikmeks olemise kogemus.

„Inimene peab ise kogema seda teatud konkreetset asja, et saada teada, kas see on õige või ei ole.“ (NK liige 2)

“Kaasamine võiks olla selline protsess, mille käigus siis noored ise ka õpivad pidevalt ja nad on mingi hetk võimelised aru saama, et lisaks nende seisukohtadele on ka teine seisukoht ja nad suudavad argumente poolt ja vastu kaaluda ja teinekord mõõnavad, et jah, need argumendid, mis minu seisukoha vastu olid, olidki tõesti tugevamad kui minu enda argumendid ja seetõttu ma aktsepteerin seda õpetajate või õppenõukogu otsust.” (LO)

Täiskasvanud inimestelt eeldatakse head analüüsi- ja argumenteerimisvõimet, seadusandluse tundmist ning kodanikuaktiivsust. Uuringus osalenute arvates on laste kaasamine üks võimalus vastavate oskuste arendamiseks. Noored leidsid, et kaasamine peaks algama perekonnast ning mitteformaalselt tasemelt edasi liikuma erinevatele formaalsetele tasanditele nagu kool, kohalik omavalitsus ning riik.

“Kui perekonnas on lapse arvamus aktsepteeritud siis see laps saab julgust ja teda aktsepteeritakse hiljem ka igal pool mujal.” (NK liige 1)

Kuigi intervjuus ei olnud eraldi küsitud arvamust laste ja noorte kaasamise kohta koolis, mainisid antud teemat kõik täiskasvanud eksperdid. Noored seevastu, kes kooli keskkonnaga igapäevaselt kokku puutuvad ning on aktiivse osalusega ise otseselt seotud, ei toonud intervjuu jooksul välja otseseid näiteid või kogemusi koolisisese kaasamisega kohta. Kuna fookusgruppi kuulus kaks esindaja Eesti Õpilasesinduste Liidust, puudutasid kooliga seotud

vastused laiemaid haridusalaseid teemasid nagu koolide koostöö riigiorganisatsioonidega ning noorte kaasaraäkimisvõimalused põhikooli ja gümnaasiumi seaduse muutmises.

Oli selgelt tunda, et noored vastasid emotsionaalsemalt küsimustele, mis puudutasid kaasamist seaduste tegemisse, millest võib järeldada, et kaasamine riiklikul tasandil on fookusgrupis osalenud noorte jaoks väga oluline, kuid mille puhul leitakse, et Eestis ei ole see piisavalt praktiseeritud. Ilmestavaks tunnuseks on noortele omane resoluutne sõnade kasutus, mis vastandub täiskasvanute diplomaatilisele kõnele.

“Nagu näiteks siis kui algselt tuli välja see /.../ et tõstame (riigieksami-EP) lävendi 50-le punktile. Ma ei usu, et ükski Eesti õpilane oleks sellega nõus. Kui on, siis väga vähesed. Absoluutselt ükski minu tuttav ei arva... lihtsalt, see on utoopiline. /.../ Sellistes asjades ei pöörata üldse tähelepanu, alles nüüd kui õpilasliit selle teema nii tugevalt üles tõstatas, alles nüüd on hakatud avastama, et oh, õpilased on ka olemas ja nende arvamus eksisteerib ka.” (NK liige 4)

“Minu jaoks on täiesti vastuvõetamatu see, et lastekaitse seadus kui lapsi puudutav seadus tehakse kõrgemal pool valmis /.../ võiks varem juba protsessi kaasata, mitte siis kui valmis on.” (NK liige 3)

Noorte arvamuse kohaselt lasub laste kaasamise edendamise riiklikul tasandil suurel määral vastavate institutsioonide, sealhulgas Sotsiaalministeeriumi ning lasteombudsmani õlul. Institutsioonidelt oodatakse suurt vastutust ning seetõttu on fookusgrupis osalenud noored institutsioonide suhtes kriitilised. Mitmel korral kirjeldati ministeeriumite ja riigikogu osatähtsust. Huvitaval kombel ei mainitud näiteks kohaliku omavalitsuse rolli laste kaasamise edendamisel. Pärast täpsustava küsimuse esitamist, tõid noored välja noortevolikogud positiivse näitena laste kaasamise kohta kohalikul tasandil.

Laste ja noorte kaasamist riiklikul tasandil iseloomustades läksid noorte ja täiskasvanute arvamused lahku. Noored, kellele kaasamine suunatud on, tõid oma kogemuse põhjal välja palju puudujääke. Riiklike institutsioonide esindajad, kes ise tegelevad laste kaasamisega, tõid välja pigem positiivseid arenguid. Siinkohal peab täpsustama, et kui noored lähtusid oma arvamuste esitamisel peamiselt ministeeriumist, siis täiskasvanud vaatlesid riiklikku tasandit laiemalt, hõlmates erinevaid organisatsioone ning praktikaid. Lasteombudsmani ja Lastekaitse Liidu esindajad väitsid, et on toimunud mitmeid positiivseid arenguid kõigi kolme täiskasvanute fookusgrupis esindatud institutsiooni näidete varal.

Samuti toodi välja positiivse arenguna, et laste kaasamise nõue on erinevate seadustega määratletud. Sotsiaalministeeriumi esindaja vastustest ilmnes üks laste kaasamise valupunktidest riiklikul tasandil. Ühelt poolt väärtustatakse laste kaasamist kui üht demokraatliku riigi tunnust, mis on muuhulgas oluline kogumaks täpsemat informatsiooni huvigruppide vajaduste kohta, teisest küljest peetakse laste kaasamist tihti ebapraktiliseks ning keeruliseks.

3.2.2 Laste sisuline versus formaalne kaasamine

Mõlema intervjuu käigus loetleti mitmel korral erinevaid põhjuseid, miks on laste kaasamine ekspertide hinnangul keeruline. Täiskasvanutega läbiviidud intervjuus toodi esile vastava laste kaasamise meetodika puudumist, aja- ning inimressursi kulu ning manipulatsiooni ohtu.

“Kui sa tahad korraldada koosoleku, siis sa pead korraldama koosoleku ja eraldi veel rääkima noortega. See võtab aega, täiskasvanud inimene peab suutma oma kantseliitliku keele teha võimalikult lihtsaks, et noored saaksid aru ja siis seda noortega sisuliselt arutama, võib-olla päev otsa seal mingisuguseid mängu tegema ja siis tulema uuesti selle laua taha tagasi ja siis ütlema, et vot, ma nüüd rääkisin noortega ja noored arvasid niimoodi. Ja siis panema selle kantseliidi keelde jälle tagasi.” (LO)

“Selge on see, et antud juhtudel ei ole ka lihtsalt ressursi seda hakata ümber tõlkima sellisesse keelde, et sellest kõik ka ühtmoodi aru saaksid. Siis tulebki lihtsalt otsustada, et täna on see koht, kus me ei tegele selle niioelda mängimisega, vaid otsustame ära muude kanalite ja infoasjade põhjal.” (SM)

“Lastel peab olema alati mingit fanni. /-/- mõtled küll, et see on mingi tilulilu, aga tegelikkuses on see just see, kus nad tulevad kaasa, lähevadki lahti sellega.” (LKL)

Ekspertide väidetest ilmneb, et laste kaasamise puhul on oluline roll mängul ja mängulisusel. Lastekaitse Liidu esindaja vastus ilmestab võimalikku täiskasvanute suhtumist, mil puhul mängul puudub küll täiskasvanu jaoks oluline väärtus, ent mis aitab lastel käsitlevat teemat selgemini mõistetavaks muuta. Mängu olulisus tuli esile ka noortega läbiviidud intervjuus, mil laste kaasamise puhul soovitati täiskasvanutel olla vähem akadeemiline ning läheneda kaasamisele loovalt ja mänguliselt. Sarnaselt täiskasvanutele kinnitasid ka noored laste kaasamise keerulisust.

“Ja, eks see laste kaasamine ole omaette raske ka, et pigem minnakse lihtsamat teed mööda, et kirjutame ise selle ära ja küll nad nõus on. Kui sa pead aga hakkama lapsi kaasama, siis see eeldab seda, et sul on kompetentsed inimesed, kes oskavad lastega suhelda, et saada see arvamus kätte“ (NK liige 3)

“Sa pead mingile kolmandale grupile seletama lahti oma ideed.” (NK liige 1)

Kõik täiskasvanud, kes fookusgrupi-intervjuus osalesid, rõhutasid sisulise kaasamise olulisust, ning tõid välja, et tihtipeale kaasatakse lapsi seetõttu, et formaalselt on sätestatud nõue erinevate sihtgruppidega läbirääkimiseks, ent millel tihtipeale jääb puudu reaalsest sisust ja väljundist.

„Eks peab ka selles mõttes aus olema, et kui leitakse, et ei olegi antud hetkel võimalik kaasamisega tegeleda, siis ka ei tegeleta sellega sellepärast, et lihtsalt niiöelda linnuke kirja saaks.“ (SM)

3.2.3 Vastutus

Teema, mis leidis täiskasvanute intervjuus põhjalikumalt käsitlemist, ent mis noorte intervjuus jutuks ei tulnud, on kaasamisega seotud vastutus, mis lasub nii lastel kui ka täiskasvanutel. Ekspertid kirjeldasid, et oluline on kaasata lapsi nendesse otsustustesse, mis on neile jõukohased ning mille tagajärgede eest ta suudab vastutada. Siinkohal mainiti taaskord, et ühiskonnas ei ole selget arusaama, mis vanuses on laps võimeline vastutama oma otsuste eest.

“See vastutus, mis selle otsusega kaasneb, ega see ka hea ei ole kui anda lapsele selline täielik vabadus hästi noores eas kätte, kus ta tegelikult ei suuda veel tajuda nende otsuste tagajärgi ja tegelikult ta ei ole võimeline vastutama nende kõikide asjade eest.” (LO)

Näiteks tõi lasteombudsmani esindaja juhtumeid, kus lapsevanemad on läinud välismaale tööle ning jätnud vanemad lapsed nooremate eest hoolitsema. Ekspertide arvamusel kohaselt on lastele vaja kindlustunnet, et keegi teine vastutab samuti otsuste eest. Vanemate vastutuse koha pealt tõi Lastekaitse Liidu esindaja välja, et vastutus lasub ennekõike laste informeerimises ning selgitustöös, muuhulgas reeglite selgitamises.

“Et see info oleks selline, et lapsed teavad, milline on see ruum, milles ja mismoodi nad võivad tegutseda.“ (LKL)

3.2.4 Laste kaasamise olulisus

Täiskasvanute intervjuust selgus, et laste kaasamisel neid puudutavatesse otsustustesse on praktiline vajadus nii laste endi kui ka otsustajate jaoks. Selleks, et töötada välja seaduseid, mis käivad konkreetsete sihtgruppide kohta, on vaja esmalt teada saada vastavate huvigruppide vajadused. Kaasamine muudab ekspertide arvates riiklike otsustusi läbipaistvamaks ning seeläbi inimestele kergemini mõistetavaks. Kaasamine kohalikul tasandil suurendab noorte kuuluvustunnet oma kodukohaga ning suurendab nende huvi kodukohas toimuva vastu. Lasteombudsmani esindaja tõi esile, et küsides noorte käest nõu nende jaoks olulistel teemadel, muutub ka institutsioonide töö lihtsamaks.

„Kaasamise käsitlemisega on seotud ühiskonna sidusus, erinevad inimesed, erinevate vajadustega, et me tõesti tunneks, et me oleme siin kõik oodatud ja väärtustatud.“ (LKL)

“Kaasamise puhul on pigem ikkagi oluline see, et ta saab panustada, kui ta soovib, ühiskonda ja ta saab ka samal ajal olla eemal kui ta seda ei soovi.“ (SM)

Inimeste hulgas on nii aktiivseid kodanikke kui ka neid, kes kodanikuaktiivsust üles ei näita. On neid, kes on väga huvitatud sellest, et nad saaksid oma elu korraldamisel otsuseid vastu võtta, teisalt on ka neid, kellel kas puudub vastav huvi või on teadlikkus erinevate kaasärääkimisvõimaluste kohta madal. Kodanike passiivsuse teemal võtsid uuringus osalenud noored eksperdid julgelt sõna. Käesolevas uuringus osalenud noori võib kindlasti kirjeldada kui aktiivseid tegutsejaid ühiskonnas. Seda kriitilisem tundus noorte hoiak neile, kes ühiskonnas osalemisest ei huvitunud. Lasteombudsmani nõuandva kogu noored leidsid, et nii noorte kui ka täiskasvanute hulgas on passiivseid kodanikke, kes ei tegutse oma huvide kaitseks piisavalt ning kelle passiivsus põhineb väheses usus mõjutada otsustuste kulgu. Noored mõistavad, et osaledes aktiivselt kogukonnas mõjutab see tulevikku, kuna just nemad on kunagi ise otsustajate rollis.

“Samas nad ei taju, üldse ei teadvusta endale, et tegelikult just nende kätes on võim midagi muuta ja tõesti, võib-olla see ei pruugi kohe sõrmenipsuga see muutus näha olla, aga võib-olla kümne aasta pärast on elu hoopis teistsugune ja selle noore enda lapsel on elu palju parem.“ (NK liige 4)

Kokkuvõttes tuli intervjuudest välja, et laste kaasamine on küll väärtustatud ning reguleeritud seadustes, ent praktikas ei ole kaasamine alati tagatud. Laste kaasamist raskendavad faktoriteks on erinevad arusaamad laste pädevusest võtta vastu otsuseid. Samas on laste kaasamine oluline vahend väärtustamaks kodanikeõiguste laienemist kõigile vähemusgruppidele.

3.3 Millisena näevad eksperdid erinevate lapse õigustega tegelevate institutsioonide funktsiooni laste kaasamises?

3.3.1 Laste kaasamise edendamine erinevates organisatsioonides

Intervjuu käigus analüüsiti põhjalikumalt lasteombudsmani, Lastekaitse Liidu ning Sotsiaalministeeriumi rolli laste kaasamise edendamisel. Kuna algne bakalaureusetöö idee oli rohkem lasteombudsmani keskne, on ka antud institutsiooni kohta rohkem andmeid.

Noored intervjuueeritavad loetlesid lasteombudsmani ülesanneteks laste õiguste kaitset, riiklikku järelvalvet, laste kaasamist, õigusrikkumiste väljatoomist ning lapse rolli ning õiguste temaatika esiletõstmist läbi erinevate projektide. Ideedena pakuti välja töötubade korraldamist ning aastaringset koolide külastamist ning seeläbi vahetult noortele lasteombudsmani institutsiooni ning lapse õiguste tutvustamist. Nõuandva kogu liikmete seisukohast on ühiskonnas vajadus sellise usaldusisiku järele, kes peale laste õiguste kaitse tegeleb ka teavitustööga.

“Sest väga vähesed inimesed tegelikult teavad laste õiguste konventsioonist ja võib-olla on seda sõna kuulnud, aga nad ei tea, mis tegelikult seal sees on. (NK liige 1)

Noorte jutust ilmnes, et nende eakaaslaste seas ei ole lasteombudsman kahe tegutsemisaasta jooksul suurt tuntust saavutanud. Üheks põhjuseks võib pidada võõrapärast nimetust *ombudsman*, mis ei ole Eestis veel nii suurt kõlapinda saavutanud. Üks fookusgrupis osalenud noor peab lasteombudsmani rolli kaasamise edendamisel ennekõike koordineerivaks, mille puhul on oluline roll koostööl erinevate laste õigustega tegelevate

organisatsioonidega. Siinkohal sarnanes noore arvamus täiskasvanutega, kes samuti näevad institutsiooni rolli koordineerija, koostöötegitaja, teavitustöö tegija ning analüüsijana.

“Natukene teha selliseid uuringuid, analüüse, mis kogu Eestit hõlmaks ja siis seda teavet jagada ja pakkuda sisendit teistele ka.” (LO)

Ekspert tõi lasteombudsmani laste kaasamise praktikatest välja lapse õiguste monitooringu koostamist, mille eesmärgiks oli näha, millised teemad on lastele ja täiskasvanutele olulised ning millises osas lähevad lapse õiguste käsitlemisel täiskasvanute ning laste arvamused lahku. Teavitustöö ning kaasamise ühendamisel korraldati joonistusvõistlus, mille üheks eesmärgiks oli lasteombudsmani tutvustamine ning teiseks saada informatsiooni laste teadlikkusest nende õiguste teemal. Peale selle teeb lasteombudsman koostööd Pimedate Ööde Filmifestivaliga, kuhu asutus valib laste õiguste alaseid noortefilme. Selliste loovate lähenemiste eesmärgiks on lastega suhtlemine neile huvipakkuval viisil, pakkudes sealjuures lastele vajalikku informatsiooni. Laste kaasamise edendamist ei peeta lasteombudsmani institutsiooni puhul kõige olulisemaks ülesandeks, pigem nähti lasteombudsmani olulisust teiste institutsioonide lapse õiguste (sh laste kaasamise) tagamise järelvalves.

Lastekaitse Liit, sarnaselt teistele mittetulundusühingutele, on projektorganisatsioon, mis liidu esindaja sõnul üritab noori kaasata igasse projekti. Lastekaitse Liidul on selleks oma noortekogu ning erinevate projektide juures vajadusel ka väiksemad noortekogud.

“Ma ei saa öelda, et see meil sada protsenti õnnestub ja et me seda teeme, aga selline põhimõte ikka on“ (LKL)

Lastekaitse Liidu noor esindaja tõi välja, et tegevusi ja võimalusi on mitmeid: noortekogud, foorumteater, üritused, kontserdid, koolitused, töötoad. Noortekogude ning foorumteatri kaudu toimub laste ja noorte otsene kaasamine võimaldades neil osaleda juba tegevuste protsessis. Sotsiaalfoorumis saavad lapsed koolitust ning seejärel on neil endil võimalus töötubasid läbi viia.

Sotsiaalministeeriumi ülesanne on ministeeriumi esindaja sõnul laste kaasamise edendamisel on laste ühe sihtrühma käest arvamuse küsimine poliitikate kujundamisel ja strateegiliste dokumentide ning õigusaktide ettevalmistamisel. Ühe näitena tõi sotsiaalministeeriumi

esindaja laste kaasamise rakendamist laste ja perede arengukava 2012- 2020 väljatöötamisel. Nii täiskasvanute kui ka noorte intervjuudes tuli esile, et Sotsiaalministeeriumi tegevus laste kaasamise alal on märgatavalt arenenud, kuid uuringus osalenud noorte jaoks oleks oluline suurendada laste osalust veelgi. Samuti tõid noored peale Sotsiaalministeeriumi esile ka Haridus- ja teadusministeeriumi rolli laste kaasajana, kelle suhtes leidis ühelt poolt ka kriitilisemaid avaldusi, mille järgi Lastekaitse Liitu esindavale noorele tundub nagu hoiaks ministeerium aeg-ajalt ise kõrvale lastega koostöö tegemise võimalustest. Eesti Õpilasesinduste Liitu esindanud noored väitsid, et nende organisatsiooni on üldiselt haridust puudutavatel teemadel siiski kaasatud.

„Lõpuks on haridusministeerium ja õpilasliit ühel arvamusel selle riigieksamite dokumentide erinevate aspektide osas. Selles suhtes ei saa neile ette heita, kuigi nad sellega jäid ka natukene hiljaks“ (NK liige 4)

Võrreldes kolme täiskasvanute fookusgrupis esindatud organisatsiooni, jäi ekspertide jutust mulje, et kõige enam kaasatakse lapsi Lastekaitse Liidus. Lasteombudsman kui võrdlemisi noor lapse õigustega tegelev organisatsioon püüab tähelepanu suunata neile õigustele, mida siiani ühiskonnas vähem teadvustatud on, mistõttu on laste kaasamise edendamine üks prioriteetidest. Noorte vastuste põhjal võib esile tuua, et laste kaasamine neid puudutavate dokumentide ja seaduste väljatöötamise juurde on vajalik ning nende jaoks oluline, mistõttu soovitati nii laste kui täiskasvanute poolt Sotsiaalministeeriumil laste osalusõiguse rakendamist veelgi arendada.

3.3.2 Lasteombudsmani nõuandev kogu

Lasteombudsmani institutsiooni loodud nõuandev kogu on otsene näide, kuidas institutsioon rakendab laste kaasamist praktikas ning annab võimaluse lastel osaleda otsustusprotsessides. Lasteombudsmani esindaja sõnul toimub kaasamine läbi noortega vestlemise, mil püütakse ühiselt leida ühiselt võimalusi küsimuste lahendamiseks, tuues kasu nii noortele kui lasteombudsmani töötajatele.

Nõuandva kogu noored kirjeldavad oma osalust lasteombudsmani institutsioonis läbi vahetu kogemuse, kuna fookusgrupiintervjuule eelnevalt toimus Õiguskantsleri Kantseleis nõuandva kogu koosolek institutsioonide töötajatega. Toodi esile, et ühelt poolt on neile antud võimalus arutleda olulistel teemadel, teisalt tunnevad nad, et nende arvamus läheb ka korda. Omades positiivset kogemust on noortel tekkinud usaldus organisatsiooni vastu. Nõuandva kogu liikmed hindavad ligipääsu võimalust informatsioonile ning ideedele, mis tulevad kasuks nende enda igapäevaelus kui ka oma organisatsioonide siseselt. Noored tundsid, et nende arvamusega on nõuandva kogu liikmetena arvestatud ning seeläbi on nende hääl ühiskonnas rohkem kostas.

“Kasvõi see, et laste kehaline karistamine keelustati. Eelnevalt me arutasime siin nõuandvas kogus seda pikalt ja lähtuvalt sellest siis avalikus pöördumises andsime ka oma organisatsiooni allkirjad sellele alla. Ja see nagu sündiski lapsi kaasates. See on praktiline asi, mis on realselt tehtud.”
(NK liige 3)

“Esimest korda tunnen, et kellelegi läheb noorte arvamus ja laste arvamus korda. Ma kuskil varem pole seda tundnud.” (NK liige 4)

3.3.3 Organisatsioonidevaheline koostöö

Mõlema intervjuu käigus ilmnis mitmel korral, et mitmete lapse õigustega tegelevate organisatsioonide ülesanded ja tegevused on sarnased, mistõttu on organisatsioonidel dubleerimise vältimiseks kasulik teha koostööd. Noored väitsid, et koostöö ühise eesmärgi nimel kiirendab laste kaasamise arengut. Lastekaitse Liidu ning lasteombudsmani koostöö näitena võib tuua lapse õiguste alaste koolituste korraldamist. Sotsiaalministeeriumi puhul tõi lasteombudsmani esindaja välja, et koostööd silmas pidades on osakonnad üksteisele tutvustanud asutuste plaane ning püüdnud nii palju kui võimalik osaleda erinevates töötubades (näiteks laste ja perede arengukava väljatöötamisel). Lastekaitse Liidu esindaja märkis, et koostöö puhul on heaks väljundiks mõni ilmunud ülevaatlik trükis või infovoldik, mis sisaldab erinevate organisatsioonide pädevusse kuuluvat informatsiooni.

“Me püüame vastastikku ka hoida kursis, mis teoksil on. Niivõrd-kuivõrd, aga selline tahe on. Selles suhtes on olnud selline hea koostöö, ma arvan. Siia maani.” (LKL)

„Kui meie mingeid asju ei suuda teha, eks me siis oleme siiamaani arutanud ja leidnud, et kantselei inimesed tulevad appi teatud asjades“ (SM)

Koostööd peetakse vajalikuks ning senist kogemust heaks, mida eksperdid iseloomustasid väljenditega „väga hea“, „hea“ ja „täitsa okei“. Kõik kolm eksperti tõid välja, et organisatsioonidevahelist koostööd püütakse edaspidi paremini korraldada. Leiti, et just teavitus- ning edendustöö koha pealt on institutsioonide ülesannetest palju kattuvust, mistõttu on oluline tööd paremini koordineerida.

IV PEATÜKK: ARUTELU

4.1 Lastega seotud hoiakud

Tuginedes eelnevalt teoreetilises ülevaates tutvustatud lapsepõlveuurijate töödele, (nt Qvortup 1991; Corsaro 2005) võib väita, et lapse võimalused osaleda otsustusprotsessides sõltuvad sellest, kas lapse kuvand on osalust soodustav või mitte, st kas last peetakse piisavalt kompetentseks enda elu kohta käivate küsimuste otsustamiseks. Kahe fookusgrupi, täiskasvanute ja noorte, vastuste üldise tulemusena võib esile tuua, et noored olid oma hinnangutes nii ühiskonnas levivate hoiakute kui ka laste kaasamise suhtes kriitilisemad kui täiskasvanud. See, et lapsed on tihtipeale oma väljaütlemistes kategoorilisemad kui täiskasvanud tuli välja ka intervjuu käigus. Kuna antud uurimistööl intervjuu puhul on tagatud noorte anonüümsus ei tundnud noored arvatavasti ka survet olla oma vastustes „poliitiliselt korrektne“. Teisest küljest lähtusid noored küsimustele vastamisel oma kogemustest, mis on hea võimalus iseloomustamiseks, mida noored oluliseks peavad ning mida mitte.

Täiskasvanud eksperdid analüüsisid fookusgrupis ühiskonnas levivate hoiakute ning kaasamise temaatikat põhjalikult, lähtudes erinevatest ühiskonna tasanditest ning jõudsid järelduseni, et üht konkreetset Eesti ühiskonnas levivat hoiakut ei ole võimalik välja tuua. Täiskasvanud eksperdid tõid esile, lähtudes uuringute andmetest, et ühiskonnas levivad hoiakud on küll lapse osalust toetavad, ent praktikas ei peeta lapse arvamusega arvestamist siiski niivõrd oluliseks. See ei ühti niiväga noorte arvamusega, kes leidsid, et ühiskonna toetus on ka hoiakulisel tasandil madal. Vastuste puhul on oluline esile tuua, et noored lähtusid oma kogemustest ning tõid sellest lähtuvalt praktilisi näiteid (isiklikud kogemused, netikommentaariumid), kuid täiskasvanute andmed lähtusid sageli avaldatud uuringu tulemustest. Esimese fookusgrupi-intervjuu järgselt ilmunud lapse õiguste ja vanemluse monitooringust (2012) ilmnestki sarnased tulemused sellele, mida väljendasid täiskasvanud eksperdid, mille kohaselt on Eesti ühiskonnas lapse osaluse toetus küll üsna tugev, ent see jääbki üldjuhul vaid hoiakulisele tasandile ning laste arvamus loeb praktikas vähem.

Ühiskonnas levivad hoiakud laste kompetentsi suhtes on fookusgrupi-intervjuudes osalenute tõlgenduste põhjal seotud lapse vanusega. Noorte intervjuust tuli esile, et täiskasvanute hoiakud laste suhtes on seotud normatiivsete regulatsioonidega, mille puhul lapsed saavad täisealiseks (ning seeläbi ka täisväärtuslikuks kodanikuks) pärast kaheksateistkümnendat sünnipäeva. Vanus on aga sarnaselt lapsepõlvele sotsiaalselt konstrueeritud nähtus (Corsaro 2005). Konstrueeritud ühiskonnanähtuste kindlapiirilisus vähendab võimalusi arvestada laste arenguga nende isikliku potentsiaali arvestades. Tulevikuvaatav perspektiiv tõusis rohkem esile lapsi kui kodanikke käsitledes. Lister (2008) tõi samuti välja, et põhjus, miks lapsi ei peeta tihtipeale täisväärtuslikeks kodanikeks seisneb selles, et alaealistena ei laiene lastele kodanike põhiõiguseks peetav valimisõigus. Siin võib täheldada aga teatavat vastuolu. Ühelt poolt me limiteerime lapse õigust võtta vastu enda elu kohta käivaid otsuseid nii perekondlikul kui ka kogukondlikul tasandil, teisest küljest eeldame neilt kodanikuaktiivsust ning pädevust võtta neid otsuseid vastu pärast täisealiseks saamist. Suvi (2011) tõi välja sama probleemi, rõhutades, et pädevus areneb kogemuse teel ning ei sõltu niivõrd inimese vanusest. Veel enam, laste ebapädevus on autori sõnul rohkem seotud täiskasvanute tegemata jätmistega, mille tulemusena jääb lastel vajaka erinevaid võimalusi oma osalusõigust rakendada.

4.2 Laste kaasamise olemus eksperthinnangute põhjal

Fookusgrupi-intervjuudest selgus, et kõige olulisemaks peetakse lapse kaasamist perekondlikul tasandil. Samuti leiavad uurimuses osalenud, et kaasamine peabki algama kodust ning liikuma edasi laiematele ning formaalsematele tasanditele nagu näiteks kool, kohalik omavalitsus, riik. Lapse arvamuse kuulamine ning sellega arvestamine algab perekonnas kohe pärast lapse sündi. Seeläbi muutub nii laste kaasamõtlemine neid puudutavates küsimustes kui ka laste käest arvamuse küsimine harjumuseks. Noored leidsid, et perekondlikul tasandil kaasamine annab neile julgust juurde võtmaks oma elu kohta käivate küsimuste puhul sõna ka kogukondlikult.

Suvi (2011) järgi saavad lapsed esimese poliitilise tegevuse kogemuse koolis. Samas leiab autor, et tegelikkuses kaasab kool vähe. Analüüsidest antud uuringu andmeid, selgus, et uuringus osalenud lapsed ei toonud oma kogemuse põhjal näiteid osalusest kooli tasandil, kuigi antud institutsioon paikneb neile ametlikest asutustest kõige lähemal. Võib oletada, et Eesti

koolides on tõepoolest kas mitterahuldavad võimalused koolielu korraldamises kaasa lüüa või on nende noorte (kellest kaks esindavad teadupoolest Eesti Õpilasesinduste Liitu) jaoks aktiivne osalemine koolielus niivõrd loomulik tegevus, et selle eraldi esiletoomine ei tulnud ette.

Peale selle selgus noortega läbiviidud intervjuust, et kaasamine riiklikul tasandil (sh seaduste tegemisse) on noorte jaoks väga tähtis. Noortel on oma kindel arvamus neid puudutavates küsimustes ning selle arvamusega arvestamine on oluline nii perekondlikul kui ka ametlikul tasandil. Samas jäi noorte jutust mulje, et riiklikul tasandil kaasatakse Eestis lapsi vähe. Loomulikult ei saa eeldada, et kõiki Eesti noori huvitab osaleda seaduste kujundamisel. Fookusgrupis osalenud noored esindavad kindlasti ühiskonnaelus aktiivsemate noorte arvamusi. Ka lapse õiguste ja vanemluse monitooringust (2012) tuli välja, et vastanutest 28% lastel puudus huvi osaleda seaduste kujundamises. Samas peab arvestama, et sama tendents kehtib ka täiskasvanute puhul. Sellegipoolest kehtivad kodanikuõigused kõigile täiskasvanutele võrdselt. See, kui laste hulgas on vähem neid, keda huvitab poliitika ning poliitikas osalemine, ei tohiks tähendada vähemusele õigustest ja võimalustest ilmajäämist.

Põhjuseid, miks laste kaasamine Eestis jääb pigem hoiakulisele tasandile, loetleti ette mitmeid. Täiskasvanud eksperdid kirjeldasid laste kaasamise kohta käivad eksiarvamusi. Laste kaasamine ei tähenda ekspertide sõnul lastele täieliku vabaduse andmist ning võimalust võtta vastu isepäi oma elu kohta käivaid otsuseid. Jääb mulje, et lapse käest arvamuse küsimine omab täiskasvanute jaoks mõnevõrra hirmutavat tegevust, mille tulemusena lapsed "istuvad täiskasvanutele pähe" või lähevad „käest“ või „hukka“, mis teisisõnu tähendab, et täiskasvanud kaotavad lapse käitumise üle kontrolli. Corsaro (2005) tõi samuti välja, et lapse eemalejätmist seostatakse tihti vanemate kontrolliga laste üle. Teisalt võib küsimus olla hoopis täiskasvanute oskamatuses laste osalusega toime tulla ning sellega arvestada.

Täiskasvanud eksperdid rõhutasid kaasamise puhul lapsest lähtuvat mõtlemist, sh lapse võimete ja vajadustega arvestamist. Intervjuust kõlas läbi mitmel korral sõna *dialog*, mis väljendab laste osaluse puhul nii laste kui ka täiskasvanute panust. Seega ei ole kaasamine ühepoolne praktika vaid tähendab koostööd, mille puhul saavad kasu (ning õpivad) kõik osapooled.

4.3 Lapsed subjektid vs objektid osalusprotsessis

Ekspertide kaasamine valimisse on huvipakkuv lahendus, kuna seni on uuritud pigem ühiskonnas üldisemalt levivaid hoiakuid ning laste kaasamist perekondlikul tasandil. Teisest küljest on ekspertide vastuste tõlgendamise mõnes mõttes keeruline. Lapse õigustega igapäevaselt tegelevad spetsialistid teavad teema ekspertidena laste ning laste kaasamise teoreetilist külge hästi. Samas on neil ka oma isiklik kogemus, mis ei pruugi teooriaga ühtida. Nagu eelnevalt arutusel välja tuli, pidasid täiskasvanud eksperdid kaasamise puhul oluliseks lapsest lähtuvat lähenemist. Mitmete näidetena toodi esile laste kaasamise olulisust nii lastele endale kui ka täiskasvanutele. Lapsest lähtuti näidetes seega kui subjektist, kes osaleb otsustusprotsessides. Kui aga eksperdid kirjeldasid lapse kaasamist praktikas, muutus lapse kui subjekti käsitlus täiskasvanukeskseks lähenemiseks. Lastest sai tõlgendustes kaasamisprotsessi objekt. Seega erineb täiskasvanud ekspertide vastustest lähtuvalt see, milline *peaks* laste kaasamine olema ning milline *on* laste kaasamise praktika Eestis hetkel.

Antud erinevuse väljatulemine uuringuandmetest on üks käesoleva bakalaureusetöö olulisimatest tulemustest. See näitab, milline on erinevus täiskasvanukeskse ning lapsekeskse mõtlemise puhul ning toob selgelt esile, et näha lapse kaasamist täiskasvanukeskselt muudab laste kaasamise tähendust tunduvalt. Käsitledes lapsi kui objekte, ei nähta neid kui partnereid, kellega koostööd teha. Selle asemel jääb mulje, et laste kaasamine on nõue, mida peab täitma ning mis võib kokkuvõttes täiskasvanute jaoks tüliliks formaalsuseks muutuda, eeldades neilt palju lisatööd, aega ning sellest lähtuvalt ka raha. Intervjuu käigus kirjeldati mitmel korral täiskasvanute pragmaatilist mõtteviisi, mis ühtib antud tulemusega.

Uurides laste kaasamise ning osaluse kohta käivad teoreetilist materjale, võib öelda, et Eesti kontekstis kasutatakse laste kaasamise mõistet rohkem kui osaluse mõistet. Võrdluseks, ingliskeelses kirjanduses tundub olevat vastupidi- laste osalus (*participation*) on saanud tunduvalt olulisemat kõlapinda kui kaasamine (*inclusion*). Samuti ei kostunud osaluse mõiste intervjuudes palju esile. Sellest võib oletada, et laste kaasamise mõiste on Eestis muutunud mõningal määral sisutühjaks ja bürookraatlikuks nõudeks, mida tuleb täita, kuid mille tegelik eesmärk on endiselt hägune. See on laste osalusõiguse arendamise seisukohast ohtlik, kuna

võib laste kaasamise mõistele jätta täiskasvanute seas negatiivse varjundi. Sellest olenevalt on oluline laste kaasamise ning osaluse temaatika täpsem lahtiseletamine.

4.4 Erinevate lapse õigustega tegelevate organisatsioonide roll laste kaasamise edendamisel

Erinevate lapse õigustega tegelevate institutsioonide rollid laste kaasamise edendamisel varieeruvad vastavalt institutsioonide tööülesannetele, ent ekspertide sõnul on neil kaasamise puhul ühesugused väärtused ning sellest lähtuvalt ka ülesandeid tihtipeale sarnased. Analüüsid ekspertide arvamusi selle kohta, milline on lasteombudsmani roll laste kaasamise edendajana, toodi kõige enam esile ülesandeid, mis otseselt laste kaasamisega ei seostu (järelvalve ning teavitusfunktsioon), millest võib järeldada, et teiste institutsioonide eksperdid ei pea lasteombudsmani rolli laste kaasamise edendajana niivõrd oluliseks. Noored vastajad tõid täiskasvanutest enam esile rolli kaasamise edendajana. Olles ise lasteombudsmani nõuandva kogu liikmed on noortel vahetu kogemus osaleda lasteombudsmani institutsiooni töös. Lasteombudsmani nõuandva kogu tegevust võib pidada laste osalusvõimalust soodustavaks praktikaks, millega on uuringus osalenud noored enda sõnul rahul.

Lapse õigustega tegelevad mittetulundusühingud on enamjaolt projektorganisatsioonid, mille puhul on laste osalus üks organisatsiooni tugipunktidest. Intervjuu põhjal selgus, et kuigi Lastekaitse Liidul on laste kaasamise alal juba hea kogemus ning enamus projektides on oma noortekogu kaasatud, ei ole kaasamine alati õnnestunud. Võrreldes mittetulundusühingutega on laste kaasamine ministeeriumite tasandil Eesti ühiskonnas normi tasandile võetuna uuema-poolne praktika, mille puhul on veel vaja arendada vastavaid kaasamise meetodeid ning spetsialistide oskust laste osalusega toimetulemiseks. Laste kaasamine otsustusprotsessidesse riiklikul tasandil on seega valdkond, mis vajaks uuringus osalenute sõnul kõige enam arendamist. Laste sisuline ja formaalne kaasamine on mõisted, mis on praktikutele selged ning oodatakse, et laste kaasamine omaks tõepoolest nii täiskasvanute kui ka noorte jaoks väärtuslikku sisu. Samas, nagu selgus ka uuringu tulemustest, jäetakse ministeeriumi tasandil pigem lapsed mõnel juhul kaasamata kui et kaasatakse neid vaid formaalselt.

Uuringu tulemustest selgub, et erinevatel riiklikel institutsioonidel ning mittetulundusühingutel lasub noorte jaoks suur vastutus laste osalusõiguse edendamisel. Kuna lapsed paiknevad ühiskonnas täiskasvanutega võrreldes madalamal positsioonil on nende võimalused ühiskonna tasandil kaasarääkimiseks väiksemad, mistõttu on täiskasvanutel oluline vastutus võimaldamaks laste hääl el ühiskonnas rohkem kõlada.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli uurida lapse õigustega tegelevate institutsioonide ning noorteorganisatsioonide esindajate vaateid laste kaasamise ning osaluse kohta Eesti ühiskonnas. Uurimuse tarbeks läbiviidud kahe fookusgrupi-intervjuu põhjal said laste kaasamise kohta oma arvamusi ning kogemusi jagada nii täiskasvanud kui ka noored. Bakalaureusetöö teoreetiliseks lähtepunktiks oli kaasaegne lapsepõlveparadigma (Qvortrup 1991; Corsaro 2005), mille kohaselt laps on aktiivne „siin ja praegu“ tegutseja, kes on teadlik oma tunnetest ning soovidest ning kellel on seeläbi pädevus ning õigus rääkida kaasa tema elu kohta käivates küsimustes.

Uurimuse põhitulemused olid järgmised:

- Uuringus osalenud noored on nii ühiskonnas laste kohta levivate hoiakute kui ka laste kaasamise suhtes kriitilisemad kui täiskasvanud. Mõlemas intervjuus leiti, et lapsi kaasatakse otsustusprotsessidesse kõige enam mitteformaalsel ehk perekondlikul tasandil ning kõige vähem riiklikul tasandil (nt seadusloomes)
- Ekspertide hinnangul on oluline rõhutada kaasamise sisulist külge - kaasamise tulemusel peab nii laste kui ka täiskasvanute tekkima konkreetne väljund
- Täiskasvanud eksperdid kirjeldavad lapse kuvandit ning lapse kaasamise teoreetilist külge tutvustades lapsi kui aktiivseid kaasamisprotsessi subjekte, samas kaasamise praktikate kirjeldustes lähtuvad eksperdid lastest kui kaasamise objektidest.
- Intervjuudest ei jäänud kõlama laste kaasamise teema puhul mõistet „laste osalus“ otsustusprotsessis, millest võib eeldada, et laste kaasamise temaatika Eestis on ennekõike täiskasvanukeskne kui lapsest lähtuv ning sõnal võib olla bürokratlik tähendus.
- Arendama peab institutsioonidevaheline koostöö laste kaasamise alases teavitus- ning edendamistöös ning organisatsioonide ülesanded peavad olema paremini koordineeritud.

Kokkuvõttes leian, et laste kaasamise ning osaluse temaatika vajab Eestis paremat lahtiseletamist ning lapsekesksemat lähenemist (laste osaluse esile toomine) selleks, et osalusõigused otsustusprotsessides oleksid Eestis lastele paremini tagatud.

KASUTATUD ALLIKAD

- Ariés, P (1973). *Centuries of Childhood*. Harmondsworth: Penguin Books
- Corbin, J., Strauss, A. (2008). *Basics of Qualitative Research* (3e). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications
- Corsaro, W. A. (2005). *The Sociology of Childhood*. Second Edition. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press
- Eesti noorsootöö strateegia 2006- 2013. (2006). Haridus- ja Teadusministeerium. www.hm.ee/index.php?popup=download&id=7156 (01.06.2013)
- Eesti Vabariigi lastekaitseeadus.(1992). <https://www.riigiteataja.ee/akt/741888> (01.06.2013)
- Evans, R; Spicer, N. (2008). Is Participation Prevention? A blurring of discourses in children's preventative initiatives in the UK. *Childhood*, vol 15 (1): 50- 73.
- Hart, R (1992). *Children's Participation. From tokenism to citizenship*. (Innocenti essays No. 4). Florence: UNICEF International Child Development Centre
- James A; James A.L (2004). *Constructing Childhood*. Hapshire: Palgrave Macmillan
- Jans, M. (2004). Children as citizens: towards a contemporary notion of child participation.- *Childhood: A Global Journal of Child Research*, vol 11 (1): 27-44
- Karu, M; Turk, P; Suvi, H; Biin, H (2012). *Lapse õiguste ja vanemluse monitooring. Laste ja täiskasvanute küsitluse kokkuvõte*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis
- Laherand, M-L. (2008). *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: Sulesepp
- *Laste ja perede arengukava 2012-2020* (2012). Targad vanemad, toredad lapsed, tugev ühiskond. Sotsiaalministeerium. http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/Laste_ja_perede_arengukava_2012_-_2020.pdf (01.06.2013)
- *Laste kaasatus ja vanemaharidus Eesti ühiskonnas*. (2008). Väärtushinnangute uuring RISC Lisa Eesti maa-aruandele. Sotsiaalministeerium http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/RISC_2_0eriaruanne_Pere_20ja_lapsed_2008_L6plik_28.05_1_.pdf (01.06.2013)
- Lasteombudsmani kodulehekülj. Lasteombudsmani ülesanded. <http://lasteombudsman.ee/et/taiskasvanu/lasteombudsmani-ulesanded> (01.06.2013)
- Lister, R. (2007). Why Citizenship? Where, When and How Children? *Theoretical Inquiries in Law*, vol 8 (2), article 13

- Mayall, B (2000). The Sociology of Childhood in relation to Children's Rights. The International Journal of Children's Rights, vol8: 243- 259.
- Noorte kaasamine ja osalus: käsiraamat noorele, noortekogule, noortevolikogule, noorsootöötajale, maakonna ja kohaliku omavalitsuse juhile (2009) vt http://noortekogud.ee/upload/file/NKde_kasiraamat_7MB.pdf (01.06.2013)
- Petrén, A.; Hammarberg, T. (2005). Laste poliitiline mõjuvõim. - Laste õigused. ÜRO lapse õiguste konventsiooni põhimõtete rakendamine praktikas. Pedak, P (toim.). Lastekaitse Liit, OÜ Print Best Trükikoda.
- Quick, K.S; Feldman, M.S. (2011). Distinguishing Participation and Inclusion. Journal of Planning Education and Research, vol 31 (3): 272-290
- Roche, J. (1999). Children's rights, participation and citizenship. Childhood: A Global Journal of Child Research, vol 6 (4): 475-493
- Qvortrup, J. (1991). Childhood as a Social Phenomenon- An Introduction to a Series of National Reports (Eurosociological Reports Series: Vol. 36). Vienna: European Centre for Social Welfare Policy and Research
- Suvi, H. (2009). Lapse subjektsuse ja objektsuse esitamine ajakirjanduses Postimehe näitel. Magistritöö. Tartu Ülikool, sotsiaalteaduskond, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
- Suvi, H. (2011). Kodanikuks olemine ja lapskodanik. Akadeemia. 23 (4): 738-755
- Wyness, M; Harrison, L; Buchanan, I. (2004). Childhood, Politics and Ambiguity: Towards an Agenda for Children's Political Inclusion. Sociology, vol 38 (1): 81-99
- ÜRO lapse õiguste konventsioon 1989 (1991). <https://www.riigiteataja.ee/akt/24016> (01.06.2013)

LISA 1: INTERVJUU KAVA I

AEG/ 90 min	EESMÄRK	KÜSIMUSED + ALAKÜSIMUSED	MÄRKMED
5 min	Sissejuhatus		
1 min	Tutvumine		
20 min	<p>Teema I: laste kaasamine ühiskonda Alustame oma vestlust natukene laiemalt. Minu bakalaureuse töö üheks eesmärgiks on uurida laste kaasamist riigi tasandil neid puudutavatesse otsustustesse.</p> <p>Lapsepõlvesotsioloogias lähtutakse laste kaasamise kirjeldamisel tihti mõistetest <i>being</i> või <i>becoming</i>. See tähendab, et last nähakse kas täisväärtusliku kodanikuna või potentsiaalse ehk nõ tulevikukodanikuna.</p>	<p>1. Kui mõtlete Eesti peale, siis kuidas teile tundub – millised hoiakud valitsevad Eestis laste suhtes? (<i>Kuidas Eestis lapsi nähakse? Kumb vaade domineerib? Milles võib selle põhjus seisneda?</i>)</p> <p>2. Palun kirjeldage laste kaasamist täna? (<i>Kui palju teie hinnangul lapsi kaasatakse? Millesse kaasatakse rohkem/vähem? Kas on valdkondi, milles laste kaasamine on selgelt kõrvale jäetud? Kuidas kaasatakse?</i>)</p> <p>3. Mis on laste kaasamise eelduseks? (<i>Kust algab? Kodust, koolist, poliitikast?</i>)</p>	
10 min	<p>Teema II: lasteombudsmani institutsioon Liigume nüüd edasi konkreetsemalt lasteombudsmani rolli juurde. Pikka aega oli Eesti üks riikidest, kus puudus eraldiseisev institutsioon laste õiguste tagamise järelvalveks. Nüüdseks on lasteombudsman tegutsenud juba aasta.</p>	<p>1. Eesti puhul otsustati lasteombudsman luua just õiguskantsleri institutsiooni alla. Mis oli selle otsuse eesmärk? (<i>Kas Eesti suurust arvestades on just selline lahendus kasulik? Miks?</i>)</p> <p>2. Milline võiks olla lasteombudsmani rolli laste kaasamise edendamisel? (<i>Milles võib seisneda erinevus võrreldes teiste institutsioonidega?</i>)</p> <p>3. Millisena näete Teie lasteombudsmani rolli laste kaasamise edendamisel? (Küsimus teiste institutsioonide esindajatele)</p>	Küsimist alustada LO esindajalt. Mida teised jutuks olnud variantidest arvavad?
20 min	<p>Teema III: tulevikuperspektiivid Lastekaitsega on seotud erinevad tasandid ning institutsioonid, kellel kõigil on oma spetsiifiline suunitlus. Arutame järgmisena erinevate institutsioonide rolle laste kaasamise edendamisel.</p>	<p>1. Millesse peaks lapsi ühiskonnas rohkem kaasama? (<i>Mis on need teemad ja valdkonnad? Kas on valdkondi, milles laste kaasamine on selgelt kõrvale jäetud?</i>)</p> <p>2. Milline roll laste kaasamisel oleks Sotsiaalministeeriumil (<i>Milline on seni SM roll olnud?</i>)</p>	Küsimist alustada vastavate institutsioonide esindajatelt. Seejärel küsida arvamust ka teiste kohalolijate käest teiste institutsioonide kohta.

		<p>3.. Kui vaadata kohalikes omavalitsustes tehtavat lastekaitsetööd, siis kellel ja milline roll peaks olema laste kaasamise edendamisel kohaliku omavalitsuse tasandil?</p> <p>4. Milline võiks olla MTÜ'de roll? (<i>Milline on seni olnud Lastekaitse Liidu roll?</i>)</p> <p>5. Mida lapsed saaksid ise ära teha, et nad oleksid rohkem kaasatud.</p>	
15 min	<p>Teema IV: institutsioonidevaheline koostöö Selleks, et laste kaasamine toimuks järjepidevalt ning läbi kõigi riigi tasandite, võib teha institutsioonidevahelist koostööd.</p>	<p>1. Kuidas kirjeldaksite senist koostööd erinevate institutsioonide vahel just laste kaasamise osas?</p> <p>2. Kuidas saaks koostööd edaspidi arendada?</p> <p>3.. Milline võiks olla koostöö rahvusvahelisel tasemel? (<i>Kes võiks seda teha? Kellega? Millises osas? Milline võiks olla koostöö ENOC-iga?</i>)</p>	Alustada küsimist vastavalt institutsiooni esindajale. Ps. MTÜ küsimus suunata kõigile, LKL esialgu
15 min	<p>Teema V: erinevad praktikad laste kaasamise edendamiseks Läheme nüüd veelgi konkreetsemaks ning arutleme erinevate näidete varal, mille kaudu saab lapsi paremini kaasata. Või Me küll natuke juba puudutasime seda teemat, kuid vaataks veel konkreetseid praktikaid, mida lasteombudsman saab kasutada laste kaasamise edendamiseks.</p>	<p>1. Millised on need konkreetsed tegevused/projektid, mille kaudu lasteombudsman saaks suurendada laste osalust ühiskonnas? (<i>Lasteombudsmani Nõuandev Kogu</i>)</p> <p>2- 4. Millised on need konkreetsed tegevused/projektid, mille kaudu Sotsiaalministeerium/KOV/ Lastekaitse Liit saaks suurendada laste osalust ühiskonnas?</p> <p>5. Tooge palun näiteid rahvusvaheliste praktikate kohta? (<i>Milline neist töötaks ka Eestis edukalt? Kelle rolli sobiv?</i>)</p> <p>6. Milliseid muutusi/arenguid olete täheldanud laste kaasamise edendamisel Eestis pärast lasteombudsmani institutsiooni loomist?</p> <p>Varuküsimus: <i>Kui võrdleme näiteks Soome laste parlamenti ning Eestis toimuvat „101 last Toompeale“ aktsiooni, võime näha, et kui Eesti puhul on Toompeale oodatud gümnasistid, siis Soome laste parlamenti võivad kuuluda tunduvalt nooremad lapsed Kuivõrd oluliseks peate nooremate laste (nagu lasteae, algklass, põhikool) kaasamist ühiskonda? Mil moel oleks seda võimalik teostada? Kuidas?</i></p>	Mida teised pakutud variantidest arvavad?
4 min	<p>Kokkuvõte: Sellega on minu küsimused küsitud. Ma tänan teid leidmast selle aja minuga siin kohtuda. Sellest intervjuust on mulle väga suur abi ning loodan, et teiegi leidsite siinselt arutelust mõningast mõtlemisainest. Kas sooviksite veel midagi omaltpoolt lisada?</p> <p>Suur aitäh veelkord ning tänutäheks on teile siin.....</p>		

LISA 2: INTERVJUU KAVA II

AEG/ 60 min	EESMÄRK	KÜSIMUSED + ALAKÜSIMUSED	MÄRKMED
5 min	Sissejuhatus		
1 min	Tutvumine		
30 min	<p>Teema I: laste kaasamine ühiskonda</p> <p>Alustame oma vestlust natukene üldisemalt. Minu bakalaureuse töö üheks eesmärgiks, nagu eelnevalt mainitud, on uurida, kui palju küsitakse Eestis laste arvamust küsimustes, mis nende endi heaolu puudutavad.</p> <p>Kui laste kaasamisest natuke teaduslikumalt rääkida, siis lapsepõlvesotsioloogias on kasutusel kaks mõistet: laps on kas nõ potentsiaalne ehk tulevikukodanik või siis inglise keeles <i>becoming citizen</i> või on ta juba praegu täisväärtuslik kodanik ehk <i>being citizen</i>.</p>	<p>1. Kui mõtlete Eesti peale, siis kuidas teile tundub – millised hoiakud valitsevad Eestis laste suhtes? Kas lapsi nähakse täisväärtuslike kodanikena või alles niiöelda arenevate kodanikena, kellest saab täisväärtuslik kodanik täiskasvanuna. Ehk- milline on Eesti lapse positsioon ühiskonnas? (<i>Kumb vaade domineerib? Milles võib selle põhjus seisneda?</i>)</p> <p>2. Mida tähendab teie jaoks laste kaasamine ühiskonda või erinevatesse otsustustesse, mis lapsi puudutavad?</p> <p>3. Kas teie arvates on laste jaoks üldse oluline see, et nende arvamust küsitaks? (<i>Miks see on oluline? Kas on midagi, mida lapsed saaksid ise ära teha, et rohkem kaasatud olla?</i>).</p> <p>4. Palun kirjeldage laste kaasamist täna? (<i>Kui palju teie hinnangul lapsi ja noori kaasatakse? Kus kaasatakse lapsi? Kelle poolt kaasatakse lapsi enim? Kuidas kaasatakse Eestis lapsi?</i>)</p> <p>5. Millesse peaks lapsi ühiskonnas rohkem kaasama? (<i>Mis on need teemad ja valdkonnad? Kas on valdkondi, milles laste kaasamine on selgelt kõrvale jäetud?</i>)</p> <p>6. Mis on teie arvates laste kaasamise eelduseks? (<i>Kust algab? Kodust, koolist, poliitikast?</i>)</p> <p>Varuküsimus (<i>ainult siis kui tõesti enam midagi küsida pole</i>)</p> <p><i>Kui võrdleme näiteks Soome laste parlamenti ning Eestis toimuvat „101 last Toompeale“ aktsiooni, võime näha, et kui Eesti puhul on Toompeale oodatud gümnasistid, siis Soome laste parlamenti võivad kuuluda tunduvalt nooremad lapsed Kuivõrd oluliseks peate nooremate laste (nagu lasteaid, algklass, põhikool) kaasamist ühiskonda? Mil moel oleks seda võimalik teostada? Kuidas?</i></p>	

15 min	<p>Teema II: lasteombudsmani institutsioon</p> <p>Liigume nüüd edasi konkreetselt lasteombudsmani rolli juurde. Pikka aega oli Eesti üks neist riikidest, kus puudus selline eraldiseisev ja neutraalne institutsioon laste õiguste tagamise järelvalveks. Nüüdseks on lasteombudsman tegutsenud juba kaks aastat ning sellest lähtuvalt ..</p>	<p>1. Mis on teie arvates lasteombudsmani roll Eestis? <i>(Millised ülesanded on lasteombudsmanil just laste kaasamise edendamisel?)</i></p> <p>2. Milliseid muutusi/arenguid olete täheldanud laste kaasamise edendamisel Eestis pärast lasteombudsmani institutsiooni loomist?</p> <p>3. Millised on need konkreetsed tegevused/projektid, mille kaudu saaks lasteombudsman veel enam suurendada laste osalust ühiskonnas? <i>(peale lasteombudsmani nõuandva kogu)</i></p> <p>4. Mil moel teie tunnete, et olete lasteombudsmani nõuandva kogu liikmetena kaasatud? <i>(On mõtteid, mil määral sooviksite oma osalust suurendada?)</i></p>	
15 min	<p>Teema III: institutsioonidevaheline koostöö</p> <p>Lastekaitsega on seotud erinevad tasandid ning institutsioonid, kellel kõigil on oma spetsiifiline suunitus. Arutame järgmisena erinevate institutsioonide rolle ning koostööd laste kaasamise edendamisel.</p>	<p>1. Milles võib seisneda lasteombudsmani eripära laste kaasamise edendamisel, võrreldes teiste laste õiguste edendamisega tegelevate organisatsioonidega? <i>(Näiteks Sotsiaalministeeriumi, seal on eraldi laste õiguste osakond, Lastekaitse Liit, muud mittetulundusühingud)</i></p> <p>2. Teie esindate samuti erinevaid ühinguid. Sellest lähtuvalt palun kirjeldage mittetulundusühingute ülesandeid laste kaasamisel. Mil moel aitavad teie organisatsioonid teid ühiskonda kaasata? <i>(Milline see roll võiks olla?)</i></p> <p>3. Millisena näete laste kaasamise edendamise rolli Sotsiaalministeeriumil?</p> <p>4. Kui te mõtlete nüüd tagasi enda organisatsioonide peale, siis kas teie arvates on oluline arendada koostööd lasteombudsmaniga? <i>(Miks? Millisel moel oleks võimalik arendada koostööd lasteombudsmaniga?)</i></p>	
4 min	<p>Kokkuvõte</p> <p>Sellela on minu küsimused küsitud. Ma tänan teid leidmast selle aja minuga siin kohtuda. Sellest intervjuust on mulle väga suur abi ning loodan, et teiegi leidsite siinsest arutelust mõningast mõtlemisainest. Kas sooviksite veel midagi omaltpoolt lisada?</p> <p>Suur aitäh veelkord ning tänutäheks on teile siin.....</p>		

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Eneli Philips (02.04.1989),

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Laste kaasamine ja osalus otsustusprotsessides: erinevate lapse õigustega tegelevate institutsioonide ning noorteorganisatsioonide esindajate tõlgendused Eesti praktikast,

mille juhendajad on Merle Linno ja Andra Reinomägi

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
 3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.06.2013